

บทที่ 3

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัคระปือ

ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ภายใต้การปกครองของสยาม ในพุทธศตวรรษที่ 24

บทนี้ศึกษาการก่อรูปของการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้าง ตั้งแต่การเคลื่อนตัวของชนเผ่าไท-ลาวสู่ลุ่มแม่น้ำโขงและการขยายอำนาจทางการเมืองของราชอาณาจักรล้านช้างพร้อมกับการเบียดขับชนพื้นเมืองหลายระลอก ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัคระปือก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 และศึกษาสภาพการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมของเมืองอัคระปือภายใต้การปกครองของประเทศไทยและผลกระทบจากนโยบายทางการเมืองและการเก็บส่วยของประเทศไทยที่มีต่อเมืองอัคระปือจนเป็นสาเหตุให้ชนพื้นเมืองก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมในพุทธศตวรรษที่ 24 ระหว่างพ.ศ. 2322-พ.ศ. 2395 ซึ่งอธิบายถึงสาเหตุการเคลื่อนไหว ลักษณะการเคลื่อนไหวและผลกระทบอันเกิดจากการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง

3.1 การก่อรูปของการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้าง

การก่อรูปการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้าง เกิดจากการเคลื่อนตัวของชนเผ่าไท-ลาวสู่ลุ่มแม่น้ำโขงในดินแดนล้านช้างและการขยายอำนาจของราชอาณาจักรล้านช้างเพื่อครอบครองทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานพร้อมกับการเบียดขับชนพื้นเมืองให้ถอยลงสู่ตอนใต้หลายระลอก การเคลื่อนตัวของชนเผ่าไท-ลาวสู่ลุ่มแม่น้ำโขงในดินแดนล้านช้างเพื่อแย่งชิงบ้านเมืองของชนพื้นเมืองเกิดขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 14 ชาวลาวภูพานชนพื้นเมืองจนได้รับชัยชนะและนำกำลังขับไล่ชนพื้นเมืองให้ออกไปจากเมืองหลวงพระบาง ชนพื้นเมืองหนีเอาชีวิตรอดไปตั้งถิ่นฐานตามเขตพื้นที่สูงและป่าทึบทางตอนเหนือรอบๆเมืองหลวงพระบาง บางส่วนหลบหนีไม่ทันตกค้างอยู่ตาม

พื้นที่ต่างๆ ต้องถูกชาวลาวกวาดต้อนจับมาเป็นทาส เพื่อทำไร่ทำนา ใช้แรงงาน ผลิตเสบียงอาหาร และส่งส่วยให้แก่ชนชั้นปกครองลาว

ในสมัยนี้ชนเผ่าไท-ลาว มีอิทธิพลจำกัดอยู่เฉพาะในเมืองหลวงพระบางและบริเวณใกล้เคียงไม่เกินทุ่งไหหิน เนื่องจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 บ้านเมืองต่างๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นรัฐขนาดเล็ก ส่วนใหญ่อยู่ใต้อิทธิพลของเขมรซึ่งครอบคลุมกว้างขวางรวมไปถึงเมืองเวียงจันทน์ ภายหลังปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เขมรเริ่มเสื่อมอำนาจลง ส่งผลให้รัฐต่างๆ แถบลุ่มแม่น้ำ เช่น ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำปิง ลุ่มแม่น้ำยม ลุ่มแม่น้ำน่านและลุ่มแม่น้ำโขงพัฒนาการเมืองการปกครองขึ้น การตั้งตัวของรัฐต่างๆ เหล่านี้ท้าทายและกระทบกระเทือนต่ออำนาจของเขมรอย่างยิ่ง⁹⁸ เมื่ออิทธิพลเขมรเสื่อมลงและถอยออกไปจากดินแดนล้านช้างตอนใต้ ราชวงศ์ลาวจึงถือโอกาสขยายเขตแดนด้วยการใช้กำลังบีบบังคับให้บ้านเมืองต่างๆ ตั้งแต่ตอนเหนือแผ่ลงไปได้ตามแม่น้ำโขงจรดชายแดนเขมรซึ่งเป็นบ้านเมืองของชนพื้นเมืองส่วนใหญ่ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรล้านช้างและสถาปนาราชอาณาจักรล้านช้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 1896

หลังจากราชสำนักล้านช้างปราบปรามบ้านเมืองต่างๆ แล้ว ผู้ปกครองลาวได้กวาดต้อนชนพื้นเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือให้อยู่พลลงมาทางใต้ โดยให้ชนพื้นเมืองตั้งถิ่นฐานอยู่นอกเมืองเวียงจันทน์และแบ่งบางส่วนไปอยู่หนองหานน้อย หนองหานหลวง ภูพานขาว เมืองซ้าย แต่ราชสำนักล้านช้างไม่ได้ขับชนพื้นเมืองออกจากตอนเหนือทั้งหมด คงมีบางส่วนที่อยู่ใกล้อิทธิพลของราชสำนักที่สามารถควบคุมได้และเก็บไว้เป็นแรงงานให้แก่ชนชั้นปกครองลาวภายใต้การควบคุมของพระยาภัก

แม้ว่าราชอาณาจักรล้านช้างจะมีอาณาเขตกว้างขวาง แต่แท้จริงแล้วอำนาจทางการเมืองตั้งมั่นและมั่นคงอยู่ในบริเวณตอนเหนือและแถบเมืองเวียงจันทน์เท่านั้น บ้านเมืองทางตอนใต้ยังคงอยู่กันอย่างอิสระ ไม่ผูกพันกับศูนย์อำนาจใดอย่างแท้จริง เนื่องจากฐานอำนาจของราชสำนักล้านช้างอยู่ห่างไกลจากดินแดนทางตอนใต้มากเกินไปจึงยากต่อการปกครองให้บ้านเมืองเหล่านี้อยู่ในอำนาจได้อย่างเด็ดขาด ดินแดนทางใต้จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรล้านช้างในแง่ของ

⁹⁸ จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชนชาติ ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (อ้างแล้ว), หน้า 330.

⁹⁹ สีลา อธิราช, วัฒนธรรม, เทววิทยา, นิเวศวิทยา, บทสัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2558 (อ้างแล้ว), หน้า 48.

อาณาจักรเท่านั้น ดังนั้นในพ.ศ. 2103 สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชจึงย้ายศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองลงมาสู่นครเวียงจันทน์ซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างตอนเหนือและตอนใต้ จึงสามารถวางฐานอำนาจในการแผ่อิทธิพลลงไปสู่ชนพื้นเมืองได้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

การขยายอำนาจของราชสำนักล้านช้างเป็นการรุกคืบเข้าหาชนพื้นเมืองทางตอนใต้มากที่สุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน พร้อมกับกวาดต้อนชนพื้นเมืองให้ละทิ้งถิ่นฐานไถ่ลันครเวียงจันทน์อพยพลงใต้ระลอกใหญ่และมีชาวลาวเริ่มอพยพเข้ามาตั้งชุมชนในเขตตอนใต้บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมากขึ้น อำนาจของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชค่อยๆ ยับเข้าสู่พื้นที่ต่างๆ ตามการตั้งชุมชนของชาวลาว จนนำไปสู่การครอบครองบ้านเมืองของชนพื้นเมืองทางตอนใต้ไว้ได้ทั้งหมด ด้วยการส่งกำลังเข้าไปบีบให้ชนพื้นเมืองยอมรับอำนาจพร้อมกับบังคับเอาทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานจากชนพื้นเมือง

หลังจากรัชกาลของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ราชสำนักล้านช้างไม่ได้สานต่อนโยบายการขยายอำนาจเพื่อควบคุมชนพื้นเมืองเท่าใดนัก เนื่องจากเกิดปัญหาความแตกแยกภายในราชสำนัก บ้านเมืองทางตอนใต้พากันแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นต่ออำนาจพระมหากษัตริย์ล้านช้างและตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรพม่า จนถึงพ.ศ. 2181-พ.ศ. 2238 ราชอาณาจักรล้านช้างกลับเข้าสู่ยุคทอง เริ่มปรากฏหลักฐานว่าอำนาจของราชสำนักล้านช้างกลับมามีอิทธิพลต่อบ้านเมืองทางตอนใต้อีกครั้ง แต่ราชอาณาจักรล้านช้างต้องแตกออกเป็น 3 อาณาจักรเมื่อพ.ศ. 2256 ดินแดนของชนพื้นเมืองทางตอนใต้จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจำปาสัก

3.2 กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ก่อนพุทธศตวรรษที่

24

หลังจากการสร้างความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ลาวด้วยการขยายอำนาจปราบปรามชนพื้นเมืองให้อยู่ในอำนาจอย่างราบคาบแล้ว ราชสำนักล้านช้างมุ่งกอบโกยผลประโยชน์จากดินแดนของชนพื้นเมืองอย่างเดียวนั้น เมื่อราชสำนักล้านช้างดำเนินนโยบายใช้ความรุนแรงและบีบบังคับชนพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง ชนพื้นเมืองจึงรวมตัวกันต่อต้านศูนย์อำนาจล้านช้าง ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างราชสำนักล้านช้างกับกองกำลังขนาดใหญ่ของชนพื้นเมืองหลายครั้งจนราชสำนักล้านช้างสูญเสียไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก ชนพื้นเมืองถูกปราบปรามอย่างรุนแรงเช่นกัน จนนำมาสู่ชนวนของความโกรธแค้น

หาวะแวงไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ผู้นำชนพื้นเมืองหลายกลุ่มพยายามรวบรวมไพร่พลเพื่อต่อสู้ ขจัดขึ้นและแย่งชิงอำนาจคืนจากราชวงศ์ลาวเมื่อมีโอกาส คือ เหตุการณ์ปลงพระชนม์สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชที่เมืองอัตตะปือและสมัยพระอุปราชวรังโส

3.2.1 สาเหตุของการเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

ราชสำนักล้านช้างเริ่มพยายามครอบครองเมืองอัตตะปือด้วยการส่งกองกำลังเข้ามาปราบปรามชนพื้นเมืองตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆ ร่วมกันต่อสู้เพื่อขับไล่กองทัพลาวพ่ายแพ้กลับไป จนถึงพ.ศ. 2103 ราชวงศ์ลาวย้ายศูนย์อำนาจและกองกำลังประชิดดินแดนตอนใต้พร้อมกับขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้าสู่เมืองอัตตะปืออีกครั้ง จนสามารถปราบปรามชนพื้นเมืองให้ยอมรับอำนาจราชสำนักล้านช้างได้สำเร็จ เหตุผลสำคัญของการขยายอำนาจเข้าสู่เมืองอัตตะปือของราชสำนักล้านช้าง คือ ต้องการครอบครองทรัพยากรอันมีค่าในเมืองอัตตะปือ

เมืองอัตตะปือเป็นเขตที่มีช้างป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ระยะแรกชนพื้นเมืองคล้องช้างป่าและฝึกส่งเป็นส่วยให้แก่พระมหากษัตริย์ล้านช้าง ภายหลังราชอาณาจักรล้านช้างเผชิญกับภาวะสงคราม ราชสำนักล้านช้างจึงส่งไพร่พลเข้าไปตั้งเพนียดคล้องช้างในเมืองอัตตะปือและเข้าไปควบคุมการคล้องช้างป่าเอง เพื่อตอบสนองความต้องการช้างจำนวนมากในการทำสงคราม นอกจากช้างแล้วชนพื้นเมืองต้องร่อนทองคำส่งให้แก่ราชสำนักล้านช้างด้วย ดังนั้นการเข้าไปกอบโกยทรัพยากรจำนวนมากนี้ อาจสร้างความขุ่นเคืองให้แก่ชนพื้นเมืองอย่างมาก เนื่องจากวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือมีความผูกพันกับธรรมชาติค่อนข้างมาก โดยเฉพาะช้างและเป็นทรัพยากรในแผ่นดินที่ชนพื้นเมืองเป็นเจ้าของ ตั้งแต่ราชสำนักล้านช้างเข้าครอบครองเมืองอัตตะปือ ราชสำนักล้านช้างไม่ได้ให้ความช่วยเหลือชนพื้นเมืองหรือสนับสนุนชนพื้นเมืองในฐานะราษฎรกลุ่มหนึ่งของราชอาณาจักรทั้งด้านสังคมและการดำรงชีวิตเลย แต่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในบ้านเกิดเมืองนอนของชนพื้นเมืองเพียงอย่างเดียว นอกจากจะแย่งชิงทรัพยากรแล้ว พระมหากษัตริย์ลาวยังให้เมืองอัตตะปือเป็นฐานที่ตั้งกองทัพล่าและฝึกกำลังไพร่พลต่อสู้กับการรุกรานของอาณาจักรพม่าและสงครามกับอาณาจักรเขมร เนื่องจากเห็นว่าภูมิประเทศของเมืองอัตตะปือเต็มไปด้วยป่าเขา

เหมาะแก่การช้อนกองกำลัง หากเพลิงพลั่วก็สามารถหลบหนีได้ง่ายและมีพื้นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์สามารถผลิตอาหารเลี้ยงไพร่พลได้ ชนพื้นเมืองต้องเป็นแรงงานแบกรับภาระดูแลกำลังคนเพิ่มอีกเป็นจำนวนมาก การบีบคั้นเหล่านี้ส่งผลชนพื้นเมืองพยายามลุกขึ้นมาต่อต้านศูนย์อำนาจล้านช้างอย่างต่อเนื่อง

3.2.2 ลักษณะการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นการทำสงครามกับกองทัพลาวแบบเผชิญหน้า โดยชนพื้นเมืองรวมตัวกันเป็นกองกำลังขนาดใหญ่ เมื่อมีโอกาสเหมาะสมจึงนำกำลังเข้าโจมตีนครเวียงจันทน์และล้มล้างราชวงศ์ลาวเพื่อตอบโต้การปกครองและการกดขี่ชนพื้นเมืองของราชสำนักล้านช้าง ซึ่งเกิดการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญ 2 ครั้ง คือ เมื่อพ.ศ. 2114 และพ.ศ. 2122

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือเมื่อพ.ศ. 2114 เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อวางแผนปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์ลาว คือ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ผู้ซึ่งมีบทบาทอย่างมากต่อการขยายอำนาจสู่เมืองอัตตะปือ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นช่วงปลายรัชกาล ชนพื้นเมืองวางแผนปล่อยข่าวลวงว่าหัวเมืองทางตอนใต้ก่อกบฏ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชจึงยกกองทัพไปปราบปราม โดยชนพื้นเมืองเตรียมกองทัพซ่อนอยู่ตามป่าและระหว่างเขา¹⁰⁰ เมื่อกองทัพของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชมาถึง จึงตกอยู่ท่ามกลางวงล้อมของกองทัพชนพื้นเมืองและถูกตีแตกพ่าย ส่วนพระองค์หลบหนีไปตามกลดงของชนพื้นเมืองและถูกปลงพระชนม์กลางป่าในเมืองอัตตะปือ โดยชนพื้นเมืองไม่ทิ้งร่องรอยของซากศพให้เห็นและไม่เปิดเผยว่าปลงพระชนม์พระองค์ด้วยวิธีใด¹⁰¹

หลังจากนั้นเพียง 7 ปี ชนพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นอีกในพ.ศ. 2122 ผู้นำชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือรวบรวมชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆ บริเวณรอบเมืองอัตตะปือได้เป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นกองทัพชนพื้นเมืองขนาดใหญ่แล้วนำกองกำลังทั้งหมดเข้าไปตั้งมั่นในเมืองอัตตะปือ จากนั้นเคลื่อนกองกำลังตีเมืองหมั่นและเมืองคำทองไว้ได้ ฝ่ายราชสำนักล้านช้างพยายามโต้ตอบ

¹⁰⁰ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, *ราชอาณาจักรลาว*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อ้างแล้ว), หน้า 231.

¹⁰¹ สีลา วีระวงส์, *ประวัติศาสตร์ลาว*, สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), พิมพ์ครั้งที่ 3, (อ้างแล้ว), หน้า 105-106.

ด้วยการส่งกำลังออกไปตีด่านกองกำลังของชนพื้นเมืองแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ชนพื้นเมืองจึงรุกขึ้นมาถึงเวียงคุกและเข้ายึดนครเวียงจันทน์ได้ พระมหากษัตริย์ลาวและพระบรมวงศานุวงศ์ส่วนหนึ่งต้องหลบหนีการไล่ล่าของชนพื้นเมืองออกจากนครเวียงจันทน์ทางแม่น้ำโขงแต่เกิดเรืออัปปางระหว่างทาง เป็นผลให้พระมหากษัตริย์ลาว พระมหาอุปราช พระมเหสี พระราชธิดาและเชื้อพระวงศ์มน้ำตายทั้งหมด ภายหลังชนพื้นเมืองต้องสูญเสียกำลังพลไปเป็นจำนวนมากจากการถูกปราบปรามอย่างรุนแรง¹⁰²

3.2.3 ผลกระทบจากการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นการทำสงครามกันแบบเผชิญหน้าระหว่างชนพื้นเมืองกับราชสำนักล้านช้าง ทั้งสองฝ่ายต่างสูญเสียไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก กองทัพลาวถูกสร้างขึ้นและมีความแข็งแกร่งมากในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเพื่อเตรียมรับมือกับการขยายอำนาจของอาณาจักรเพื่อนบ้าน แต่หลายครั้งที่กองทัพลาวต้องสูญเสียกำลังคนจำนวนมากไปกับการปราบปรามชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ กองทัพลาวค่อยๆอ่อนแอลงเรื่อยๆ ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักล้านช้างกับเมืองอัตตะปือก็ขาดจากกัน ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของราชสำนักล้านช้าง ภายหลังหัวเมืองต่างๆ ทางตอนใต้กระด้างกระเดื่องไม่ยอมรับอำนาจของราชสำนักล้านช้างตามไปด้วย เมื่อราชอาณาจักรล้านช้างเผชิญกับการรุกรานของพม่าในขณะที่บ้านเมืองกำลังวุ่นวาย ฝ่ายปกครองอ่อนแอ คนกลุ่มต่างๆ ไม่สามารถผนึกกำลังกันได้ กองทัพที่เคยเข้มแข็งค่อยๆอ่อนแอลงจนไม่มีศักยภาพเพียงพอจะต้านทานการขยายอำนาจของอาณาจักรพม่า ส่งผลให้เสียเอกราชเมื่อพ.ศ. 2117 อิทธิพลของพม่ามีผลต่อบริเวณที่อำนาจของราชสำนักล้านช้างควบคุมได้เท่านั้น ส่งผลให้อิทธิพลของพม่าลงมาถึงเมืองอัตตะปือ

แม้ชนพื้นเมืองจะประสบความสำเร็จ สามารถโจมตีศูนย์อำนาจล้านช้างและทำลายเชื้อพระวงศ์ลาวได้บางส่วน แต่ก็ไม่สามารถครอบครองนครเวียงจันทน์ได้และต้องสูญเสียกำลังคนไป

¹⁰² ๖ วิจารณ์ พานิช, *ลาวและพม่า*, (ฉบับที่ ๒ : สมุดปกขาว, 1969), หน้า 26-27.

จำนวนมากจากการต่อสู้กับกองทัพหลวง สังคมเมืองอัครปุโรได้รับการกระทบกระเทือน ผู้นำของชนพื้นเมืองถูกกวาดล้าง ชนพื้นเมืองที่เหลือต้องหลบหนีเข้าไปซ่อนตัวตามป่าเขาและดำรงชีวิตด้วยความหวาดระแวงเนื่องจากถูกราชสำนักล้านช้างตอบโต้ด้วยกำลังอย่างรุนแรง¹⁰³

3.3 อัครปุโรเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรไทย

ราชสำนักล้านช้างเกิดความขัดแย้งทางการเมืองภายในราชอาณาจักร ส่งผลให้ศูนย์อำนาจแห่งลุ่มแม่น้ำโขงแตกแยกเป็น 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรจำปาสักเมื่อพ.ศ. 2256 ทั้งสามอาณาจักรพยายามล้มล้างกันเองและต่างฝ่ายต่างพยายามดึงอาณาจักรเพื่อนบ้านเข้ามาเป็นพันธมิตรไม่ว่าจะเป็นอาณาจักรพม่าและราชอาณาจักรไทย จนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรเวียงจันทน์กับราชอาณาจักรไทยอย่างรุนแรง และเพื่อป้องกันพม่าให้อาณาจักรเวียงจันทน์เป็นฐานกำลังเพื่อทำสงครามกับราชอาณาจักรไทย จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นที่เปิดโอกาสให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทำสงครามเพื่อยึดครองราชอาณาจักรล้านช้างไว้ทั้งหมด อาณาจักรหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรจำปาสักตกเป็นประเทศราชของราชอาณาจักรไทยในพ.ศ. 2322 เมืองอัครปุโรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจำปาสัก เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีครอบครองอาณาจักรจำปาสักแล้ว เมืองอัครปุโรจึงตกเป็นของราชอาณาจักรไทยภายใต้การดูแลของพระมหากษัตริย์จำปาสักและย้ายมาขึ้นตรงต่อรัฐบาลไทยเมื่อพ.ศ. 2324

3.3.1 การเมืองการปกครองของเมืองอัครปุโร สมัยราชอาณาจักรไทยปกครอง พุทธศตวรรษที่ 24

เมืองอัครปุโรมีโครงสร้างการปกครองเป็นแบบเจ้าอาญาสี่ตามจารีตประเพณีการปกครองแบบล้านช้าง คือ เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร

เจ้าเมือง เป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาด สั่งราชการทั้งปวงในเมืองอัครปุโรและบังคับบัญชากรมการเมืองต่างๆหรือกิจที่เกี่ยวข้องกับเมืองทั้งหมด แต่อำนาจบางอย่างของเจ้าเมืองก็ไม่มีสิทธิขาด เช่น การตัดสินใจคดีความใหญ่ๆ การแต่งตั้งกรมการเมืองชั้นสูงตั้งแต่ชั้นอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร และไม่มีสิทธิถอดถอนได้เอง ต้องทูลเกล้าขอแต่งตั้งและถอดถอนโดยพระมหากษัตริย์ไทย

¹⁰³ ส. เชน ไบท์ สาน, *ปะทอ ๑๖๐๐ (๑๖๐๐-๑๖๐๐) (๑๖๐๐-๑๖๐๐)* (อ้างแล้ว), หน้า 222.

เท่านั้น ส่วนอำนาจแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการผู้ช่วยขึ้นรองจากเจ้าอาญาสี่ เจ้าเมืองสามารถทำได้
อย่างอิสระ

อุปฮาด เป็นผู้ปฏิบัติงานแทนเจ้าเมืองเป็นครั้งคราวไปหากเจ้าเมืองเจ็บป่วยหรือไม่สามารถ
ปฏิบัติงานนั้นได้ หากเจ้าเมืองตายหรือถูกถอดถอนด้วยเหตุใดก็ตาม อุปฮาดจะต้องเป็นผู้แทนทั้งสิ้น
ส่วนอำนาจเฉพาะของอุปฮาดเป็นที่ปรึกษาให้แก่กรรมการตำแหน่งรองลงไปและเป็นผู้รวบรวมบัญชี
ส่วยตามที่รัฐบาลไทยกำหนด นอกจากนั้นยังทำหน้าที่เกณฑ์ไพร่พลยามสงครามด้วย

ราชวงศ์ ทำหน้าที่แทนอุปฮาดในเรื่องชำระความต่างๆ ลักษณะเดียวกับที่อุปฮาดทำหน้าที่
แทนเจ้าเมือง

ราชบุตร ส่วนใหญ่เป็นลูกของเจ้าเมือง แต่ในกรณีที่เจ้าเมืองไม่มีบุตรสืบสกุล ตำแหน่งราช
บุตรก็ไม่จำเป็นต้องเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองเสมอไป เช่นเดียวกับตำแหน่งราชวงศ์ หากมี
ผู้ทรงคุณวุฒิ กระทำความดีความชอบในราชการ พระมหากษัตริย์ไทยก็สามารถแต่งตั้งขึ้นดำรง
ตำแหน่งทั้งสองนี้ได้ ดังนั้นตำแหน่งราชวงศ์และราชบุตรจึงมีหน้าที่รักษาผลประโยชน์ทั่วไปของ
บ้านเมือง เป็นผู้คุมนำส่วยส่งให้แก่เจ้าพนักงานเพื่อนำถวายแก่พระมหากษัตริย์ไทยและช่วยราชการ
เจ้าเมืองและอุปฮาดในยามปกติ¹⁰⁴

นอกจากตำแหน่งอาญาสี่แล้ว ยังมีตำแหน่งอื่นๆอีก เช่น เมืองแสน เมืองจันทน์ เพี้ย เป็นต้น
ตำแหน่งเหล่านี้ทำหน้าที่ช่วยราชการเจ้าอาญาสี่¹⁰⁵

เมืองแสน ทำหน้าที่ควบคุมกำลังไพร่พลของเมือง

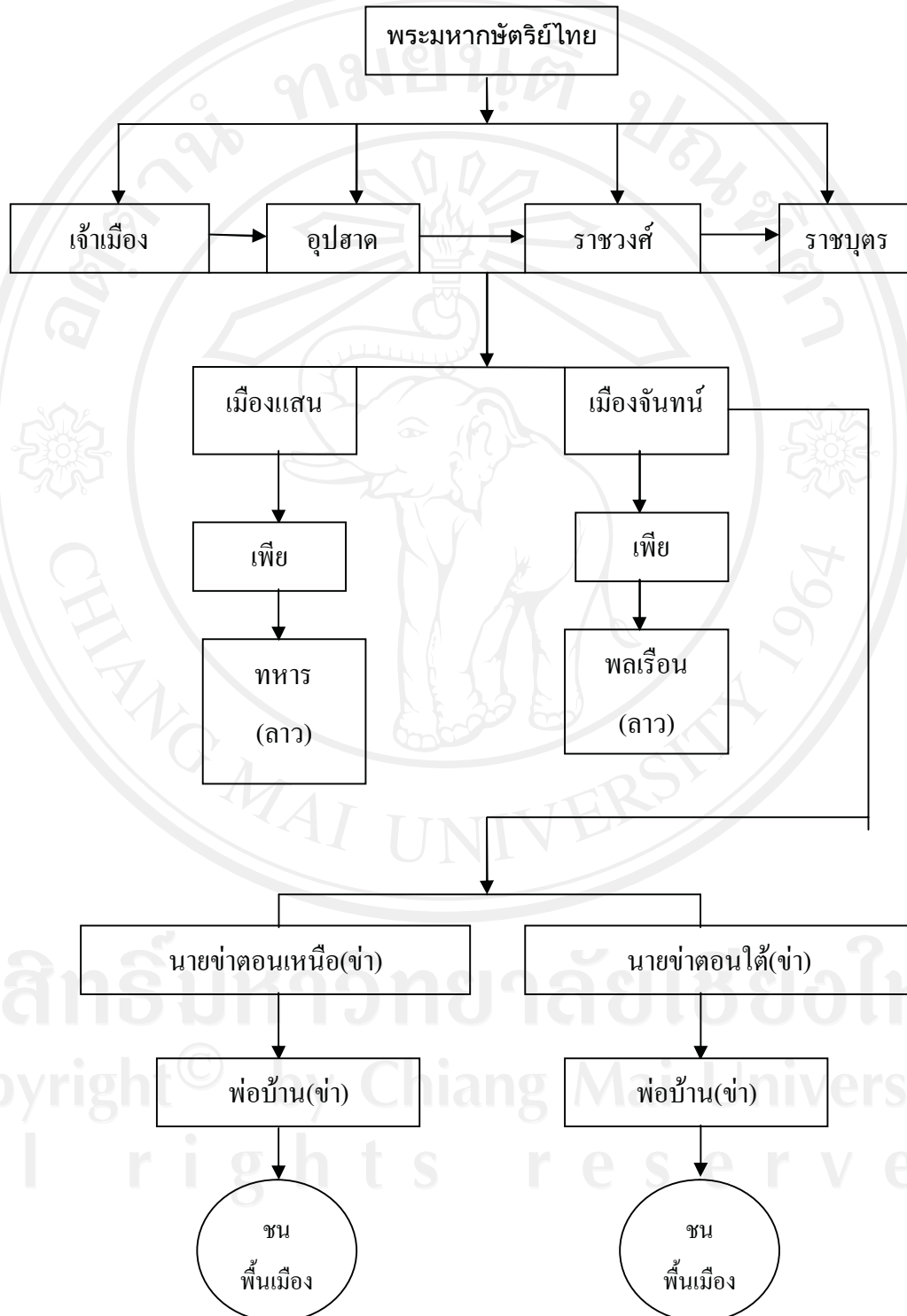
เมืองจันทน์ ทำหน้าที่ควบคุมราษฎรทั่วไป ชนพื้นเมืองส่วนใหญ่อยู่ใต้การปกครองของ
ตำแหน่งนี้

เพี้ย เป็นตำแหน่งของขุนนางภายในเมือง ปฏิบัติกิจการบ้านเมืองตามคำสั่งของผู้ปกครอง
ระดับเหนือกว่าลงมา ไม่ว่าจะเป็นการปราบปรามโจรผู้ร้าย กวาดต้อนชนพื้นเมือง เก็บและเร่งรัด
ส่วยส่งให้อุปฮาด เป็นต้น

¹⁰⁴ เดิม วิชาญพจนกิจ, *ประวัติศาสตร์อีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 293-295.

¹⁰⁵ สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), “พงสาวดารเมืองอัตตะปือ”, หน้า 48.

ส่วนการปกครองภายในของชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ ยังคงมีนายอำเภอและนายบ้านควบคุมดูแล
อยู่เช่นเดิม

ภาพ 3.1 แผนผังการปกครองในเมืองอัตตะปือพุทธศตวรรษที่ 24-25

รัฐบาลไทยพยายามนำการสักเลขมาใช้โดยส่งขุนนางตั้งกองสักเลขในหัวเมืองลาวตอนใต้ แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากชนพื้นเมืองไม่ยอมไปสักเลข จึงต้องให้เจ้าอาญาสั่งทำบัญชีกอง ร่อนทองคำและบัญชีไพร่ส่งให้แก่รัฐบาลทุกๆ ปีแทนเพื่อสำรวจว่า ชนพื้นเมืองมีจำนวนเท่าใด มีการโยกย้ายไปอยู่เมืองอื่นเท่าใด เนื่องจากชนพื้นเมืองมีอิสระในการเคลื่อนย้ายสูงมาก ไพร่ส่วย ยากขึ้นกับเมืองใดต้องขึ้นอยู่กับความต้องการของไพร่เท่านั้น ไม่สามารถบังคับให้ชนพื้นเมืองตั้ง ถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งได้ถาวร ดังนั้นเมื่อชนพื้นเมืองเคลื่อนย้ายไปมาอยู่ตลอดเวลา การปกครอง และควบคุมชนพื้นเมืองจึงทำได้ยากลำบาก

อย่างไรก็ตามศูนย์อำนาจของรัฐบาลไทยอยู่ห่างไกลจากเมืองอัตตะปือมาก จึงจำเป็นต้อง พึ่งหัวเมืองขนาดใหญ่ คือ เมืองอุบลราชธานีและเมืองนครราชสีมาดูแลต่างพระเนตรพระกรรณเป็น กรณียไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปราบปรามชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือที่ก่อการเคลื่อนไหว บ่อยครั้ง

3.3.2 การเก็บส่วยในเมืองอัตตะปือ ภายใต้การปกครองของสยาม

รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจกับเมืองอัตตะปือโดยมุ่งผลประโยชน์จากส่วย ทองคำเป็นอันดับแรก รองลงมาคือส่วยงาช้างและทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าชนิดอื่นๆ การดำเนิน นโยบายเก็บส่วยกับเมืองอัตตะปือมีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในช่วงสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจาก รัฐบาลไทยทำการค้าสำเภา สินค้าของป่าและทองคำเป็นสินค้าส่งออกของรัฐบาลไทย และรัฐบาล ไทยกำลังทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามจึงต้องการทองคำในปริมาณมาก ดังนั้นรัฐบาลจึงเรียกเก็บส่วยทองคำจากชนพื้นเมืองในอัตราที่สูงขึ้นเพื่อให้เพียงพอต่อความ ต้องการต่อความต้องการ

ปีแรกที่เมืองอัตตะปือเป็นเมืองขึ้นของราชอาณาจักรไทย ชนพื้นเมืองร่อนทองคำผุ่ส่ง ให้แก่พระเจ้ากรุงธนบุรีจำนวน 3 ชั่งต่อปี¹⁰⁶ ปลายกรุงธนบุรีเก็บทองคำจากชนพื้นเมืองเพิ่มขึ้นเป็น

¹⁰⁶ พระสุวรรณวงศาว่าที่อุปฮาดเมืองอัตตะปือ, คำให้การเรื่องเมืองอัตตะปือ, ประชุมพงสาวดาร เล่ม 44 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 70 (ต่อ)-71) เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ (ต่อ) พงสาวดารละแวก (อ้างแล้ว), หน้า 183.

6 ชั่ง¹⁰⁷ มาถึงพ.ศ. 2390 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มอัตราส่วยทองคำจาก 6 ชั่ง เป็น 8 ชั่ง¹⁰⁸ และยังมีงาช้างอีกจำนวนมากที่ต้องส่งไปพร้อมกับทองคำ แต่เวลาส่งจริง เมืองอัตตะปือ มักส่งส่วยได้ไม่ครบตามอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนดมา

ตาราง 3.1 แสดงตัวอย่างชนิดส่วยและอัตรา

ชนิดส่วย	จำนวนที่ส่ง	น้ำหนัก	ที่มา
ทองคำสุย	2 ชั่ง 3 ตำลึง 1 บาท 2 ไพ	2 กิโลกรัม 596 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1193 เลขที่ 16
งาช้าง	28 กิ่ง หนัก 2 หาบ 23 ชั่ง	147.6 กิโลกรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1193 เลขที่ 16
ทองคำสุย	4 ตำลึง 3 บาท 2 สลึง 1 เฟื้อง	294 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 20
งาช้าง	28 กิ่ง หนัก 2 หาบ 23 ชั่ง	147.6 กิโลกรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 20
ทองคำสุย	1 ชั่ง 10 ตำลึง 3 บาท 1 สลึง 1 เฟื้อง	1 กิโลกรัม 851 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 77
งาช้าง	24 กิ่ง	-	กหช. ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 77
ทองคำสุย	1 ชั่ง 1 ตำลึง 1 บาท 2 สลึง 1 ไพ	1 กิโลกรัม 283 กรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1208
งาช้าง	หนัก 7 หาบ	420 กิโลกรัม	กหช. ร.3 จ.ศ. 1208

¹⁰⁷ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, *ราชอาณาจักรลาว*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อ้างแล้ว), หน้า 165.

¹⁰⁸ พระสุวรรณวงศาว่าที่อุปฮาดเมืองอัตตะปือ, *คำให้การเรื่องเมืองอัตตะปือ*, ประชุมพงสาวดาร เล่ม 44 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 70 (ต่อ)-71) *เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ (ต่อ) พงสาวดารละแวก* (อ้างแล้ว), หน้า 186.

ส่วยทองคำสร้างผลประโยชน์ให้แก่รัฐบาลไทยเป็นกอบเป็นกำ แต่เป็นการสร้างภาระให้แก่ชนพื้นเมือง และยังเปิดช่องว่างให้เจ้าอาณานิคมยกอ่วย แสวงหาผลประโยชน์จากแรงงานของชนพื้นเมือง

เฉพาะส่วยหลวงรัฐบาลไทยกำหนดให้เสียทองคำคนละ 7.50 กรัมต่อคน ในสภาวะปกติชนพื้นเมืองสามารถร่อนทองคำได้ประมาณ 2-15 กรัมต่อวัน และงาช้างอีกจำนวนหนึ่งที่ต้องหาเก็บส่งไปพร้อมกับทองคำ จำนวนทองคำที่กล่าวมายังไม่นับรวมส่วยส่วนเกินที่เจ้าอาณานิคมเรียกเก็บจากชนพื้นเมือง หากพิจารณาจากอัตราส่วย จำนวนทองคำเฉลี่ยต่อคน ชนพื้นเมืองน่าจะสามารธร่อนทองคำได้ครบทุกปี แต่กลับปรากฏหลักฐานว่าเมืองอัตตะปือค้างส่วยทองคำจำนวนมาก ดังนั้นอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนดกับอัตราที่เจ้าอาณานิคมเมืองอัตตะปือเก็บจริงจะต้องแตกต่างกัน และการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าอาณานิคมที่ยกอ่วยเก็บไว้เอง ทองคำที่ส่งให้แก่รัฐบาลไทยจึงได้ไม่ครบตามอัตรา เมื่อส่วยทองคำค้างสะสมหลายปี ชนพื้นเมืองจะต้องรับภาระร่อนทองคำมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งอัตราส่วยเก่าและส่วยประจำปี หากสภาพสังคมของชนพื้นเมืองไม่ปกติ เช่น เกิดปัญหาข้าขาด ก็จะส่งผลกระทบต่อปริมาณทองคำที่ชนพื้นเมืองร่อนได้ในแต่ละวัน จนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองและเกิดปัญหาตามมาหลายประการ ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือจึงก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นหลายครั้ง เพื่อตอบโต้การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การเรียกเก็บส่วยของรัฐบาลไทยและต่อต้านชนชั้นปกครอง

นโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยที่มีต่อหัวเมืองต่างๆ จะอาศัยหัวเมืองขนาดใหญ่ปกครองควบคุมดูแลหัวเมืองขนาดเล็ก เช่นเดียวกับการส่งส่วยที่หัวเมืองเล็กจะต้องลำเลียงส่วยไปยังหัวเมืองใหญ่ก่อน เพื่อนำส่งต่อไปยังศูนย์กลาง

การส่งส่วยของหัวเมืองต่างๆ ไปถวายพระมหากษัตริย์ไทย มีหน่วยงานที่สำคัญ คือ กรมมหาดไทย กล่าวคือ หัวเมืองขนาดใหญ่ขึ้นต่อกรมมหาดไทย ส่วนหัวเมืองขนาดเล็กอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหัวเมืองขนาดใหญ่ในภูมิภาคอีกทอดหนึ่ง เมืองอัตตะปือเป็นหัวเมืองขนาดเล็กในช่วงแรกอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองจำปาสัก โดยเมืองอัตตะปือจะต้องร่อนทองคำส่งให้เมืองจำปาสักและจะถูกลำเลียงมาส่งที่กรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง ภายหลังพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้เมืองอัตตะปือขึ้นกับรัฐบาลไทยโดยตรง

เมืองอัครปะปือปกครองด้วยระบบอาญาสี่ อันประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และ ราชบุตร ผู้ทำหน้าที่ควบคุมไพร่ส่วยให้เก็บส่วยให้ครบตามจำนวนที่กำหนดคือ อุปฮาด โดยมี ราชวงศ์และราชบุตรหรือท้าวเพียทำหน้าที่นำขบวนส่วยส่งลงมายังจุดพักส่วย จุดพักส่วยจากเมือง อัครปะปือที่สำคัญ เช่น เมืองสระบุรี เมืองปราจีนบุรี เมืองกบินทร์บุรี¹⁰⁹ เมืองวัฒนานคร¹¹⁰ เมืองมณฑลบุรี¹¹¹ เมืองอรัญประเทศ นครราชสีมา อุบลราชธานี¹¹²

หากเมืองอัครปะปือใช้เส้นทางได้แก่หงส์ จะต้องล่องเรือทางแม่น้ำโขงแล้วผ่านแก่งหงส์ผิ เข้าทะเลสาบเขมรขึ้นไปตามแม่น้ำมณฑลบุรีและแม่น้ำสวายจิก ถึงเมืองศรีโสภณก็ใช้โคต่างบรรทุก ส่วยผ่านอรัญประเทศ วัฒนานคร ไปถึงกบินทร์บุรี ขนส่วยไปตามแม่น้ำบางปะกงเข้าคลองแสน แสบ อีกเส้นทางหนึ่ง คือ ใช้เรือลำเลียงส่วยมาตามแม่น้ำโขงแล้วขึ้นไปตามแม่น้ำมูล ผ่านเมือง อุบลราชธานีมาจนถึงเมืองนครราชสีมา แล้วพักส่วยที่เมืองนครราชสีมา เจ้าเมืองนครราชสีมาจะจัด โคต่างรับช่วงต่อส่งไปยังรัฐบาลไทย จากนครราชสีมาไปกรุงเทพฯ¹¹³ ใช้สองเส้นทาง คือ ไปทาง ปักธงชัยแล้วตรงไปยังเมืองกบินทร์บุรีแล้วขนส่วยไปตามแม่น้ำบางปะกงเข้าคลองแสนแสบ เส้นทางที่สองคือ จากนครราชสีมาผ่านคงพระยาไฟ สีแก้ว ปากช่อง มวกเหล็ก แก่งคอยไปถึงเมือง สระบุรี จากนั้นเจ้าเมืองสระบุรีจะนำส่วยล่องเรือไปตามแม่น้ำป่าสัก ผ่านอยุธยาถึงกรุงเทพฯ¹¹⁴

พร้อมทั้งมีใบบอกให้ผู้คุมส่วยถือลงมาด้วย โดยในใบบอกจะระบุวันเดือนปีที่ส่ง ชื่อผู้คุม ส่วย รายการส่วย อัตราส่วย ระบุปีที่ส่วยค้างและค้างอยู่อัตราเท่าใด เมื่อได้ส่วยครบตามจำนวนแล้ว หัวเมืองใหญ่จะขนย้ายส่วยเข้าสู่รัฐบาลไทย

เส้นทางการลำเลียงส่วยมี 2 ทางคือ ทางน้ำและทางบก การขนส่งทางน้ำจะใช้เรือหรือแพ ลำเลียงส่วยล่องมาตามลำน้ำ ในช่วงฤดูน้ำหลากกระแสน้ำจะมีความเชี่ยวกรากมาก บ่อยครั้งที่เรือ ขนส่งสินค้าส่วยหรือแพอัปปาง ในฤดูแล้งหากน้ำแห้งก็ไม่สามารถเดินเรือได้ การขนส่งทางน้ำจึงมี ข้อจำกัดอยู่มาก ส่วนเส้นทางบกจะอาศัยการเดินเท้าบรรทุกส่วยโดยมีเกวียนเทียมโค กระบือ ช้าง

¹⁰⁹ กหข. ร. 3 เลขที่ 77 ชื่อใบบอกพระยาภิรมย์ราชา จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382).

¹¹⁰ กหข. ร. 3 เลขที่ 75 ชื่อใบบอกพระยาภิรมย์ราชา จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

¹¹¹ กหข. ร. 3 เลขที่ 139 ชื่อใบบอกเจ้าพระยาบดินทร์ จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

¹¹² กหข. ร. 3 เลขที่ 55 ชื่อใบบอกเมืองอัครปะปือ เรื่องส่งทองคำผุย จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377).

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁴ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975 (อ้างแล้ว), หน้า 77.

และมาเป็นพาหนะ เจ้าเมืองสระบุรี เมืองปราจีนบุรี เมืองกบินทร์บุรี เมืองวัฒนานคร เมืองมณฑลบุรี เมืองอรัญประเทศ ซึ่งเป็นจตุรรมส่วยจะมีหน้าที่จัดเตรียมเสบียงให้แก่ไพร่พลที่ขนส่งส่วยลงไปด้วย¹¹⁵

นอกจากเมืองเหล่านี้จะช่วยลำเลียงส่วยเมืองอัครตะปือลงไปสู่ท้องพระคลังของ ราชอาณาจักรไทยแล้ว ยังมีหน้าที่ทวงและไปรับส่วยที่เมืองอัครตะปือค้างค้างอีกด้วย เมื่อส่วยถึง รัฐบาลไทย หน่วยงานที่รับส่วยเข้าท้องพระคลังจะมีใบบอกแจ้งมาถึงเจ้าเมืองอัครตะปือว่า ส่วยที่ ส่งไปได้รับแล้ว ครบหรือไม่ ปีใดยังค้างอยู่เท่าใดและในบางโอกาสพระมหากษัตริย์ไทยก็โปรด พระราชทานสิ่งของมีค่าฝากให้แก่เจ้าอาญาที่เมืองอัครตะปือ

การแบ่งผลประโยชน์จากส่วยทองคำ รัฐบาลไทยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ พระมหากษัตริย์ 3 ส่วน กับพระราชวังบรร 1 ส่วน หลังจากนั้นจะเป็นผลประโยชน์ของขุนนางผู้ใหญ่ในรัฐบาลไทย เช่น สมุหนายก เพราะเป็นผู้ดูแลหัวเมืองลาว และมีสิทธิมีเสียงเสนอแต่งตั้งเจ้าอาญาที่ กลุ่มสุดท้ายที่ ได้รับผลประโยชน์จากส่วย คือ เจ้าเมือง ขุนนาง ท้าวเพี้ยเมืองต่างๆ ที่ต้องส่งส่วย ส่วนชนพื้นเมืองผู้ เป็นแรงงานเก็บส่วยจะได้รับของตอบแทนเป็นสิ่งของจำพวกผ้า ลูกปัดซึ่งปฏิบัติสืบทอดกันมาตาม ประเพณี¹¹⁶

นอกจากเจ้าเมืองและกรรมการเมืองจะได้ผลประโยชน์จากส่วนแบ่งส่วยที่เก็บได้แล้ว เจ้า อาญาที่ยังได้รับ “เลขยก” ซึ่งเป็นไพร่ที่รัฐบาลไทยยกให้เป็นไพร่ส่วนตัวของมูลนาย แต่เจ้าอาญาที่ เมืองอัครตะปือได้รับเลขยกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไพร่ ส่วยร้อยละ 99.14 เป็นสัดส่วนของรัฐบาลไทย ที่เหลือไม่ถึงร้อยละ 1 ของไพร่ส่วยทั้งหมด เป็นเลข ยกของเจ้าอาญาที่ เช่น หากเมืองอัครตะปือมีไพร่ส่วย 1,280 คน เจ้าอาญาที่จะได้รับเลขยกเพียง 11 คนเท่านั้น¹¹⁷ เมื่อเลขยกน้อย ผลประโยชน์ของเจ้าอาญาที่ กรรมการในเมืองอัครตะปือจึงน้อยตามไป ด้วย ส่งผลให้เจ้าอาญาที่และกรรมการแอบยกยอก ปิดบังเลขไพร่ส่วยที่แท้จริงหรือเก็บส่วยจากชน พื้นเมืองเกินอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนดไว้ เพื่อต้องการส่วยส่วนเกินมาเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว

¹¹⁵ กหข. ร. 3 เลขที่ 30 ชื่อใบบอกเมืองปราจีน บอกส่งผลเร็ว ขี้ผึ้งเมืองอุบล จศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

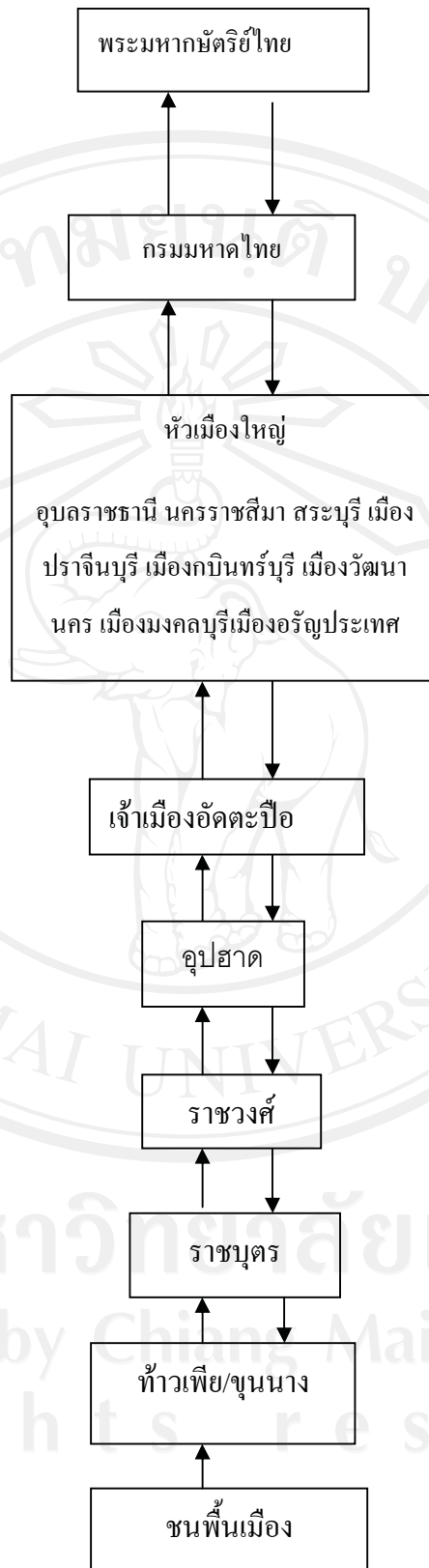
¹¹⁶ สุวิทย์ ชีรสอวต, *ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975* (อ้างแล้ว), หน้า 78.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ดังนั้นอัตราส่วนที่กำหนดไว้จะเก็บจริงเป็นอัตราเท่าไร ขึ้นอยู่กับการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว
ของเจ้าอาณัติและกรมการเมืองนั้นๆด้วย (โปรดดูแผนผังในหน้าถัดไป)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภาพ 3.2 แผนผังขั้นตอนการเก็บส่วยและผลประโยชน์จากส่วย

3.3.3 ผลกระทบต่อเมืองอัครเตปืออันเกิดจากการปกครองและการเก็บส่วยของ ราชอาณาจักรไทย

การดำเนินนโยบายทางการเมืองการปกครองและการเก็บส่วยของรัฐบาลไทยก่อให้เกิด
ปัญหาต่อสังคมเมืองอัครเตปือหลายประการ ได้แก่

1. วิถีชีวิตของชนพื้นเมืองเปลี่ยนแปลง
2. ปัญหาการค้าและการค้าทาส
3. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนชั้นปกครองด้วยกันเองในเมืองอัครเตปือ
4. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณานิคม
5. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเมืองอัครเตปือกับเมืองต่างๆ

1. วิถีชีวิตของชนพื้นเมืองเปลี่ยนแปลง

ชนพื้นเมืองเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์และ
เก็บของป่า มีการร่อนทองคำบ้างเพื่อนำมาทำเป็นเครื่องประดับไว้สวมใส่ในครัวเรือน เช่น แหวน
กำไล สร้อย ต่างหู จนกระทั่งราชอาณาจักรไทยครอบครองเมืองอัครเตปือ ชนพื้นเมืองต้องประสบ
กับความยากลำบากในการดำรงชีวิต เนื่องจากต้องแบกรับภาระการร่อนทองคำส่งเป็นส่วยให้แก่
รัฐบาลไทยในอัตราสูง ทองคำที่ชนพื้นเมืองในเมืองอัครเตปือร่อน เป็นทองคำผุ กว่าจะได้ตาม
อัตราที่รัฐบาลไทยกำหนดต้องใช้เวลามาก ส่งผลให้เวลาทำมาหากินของชนพื้นเมืองลดลง
ก่อให้เกิดความอดอยาก เมื่อชนพื้นเมืองทนต่อแรงกดดันไม่ไหว บางส่วนจึงหลบหนีเข้าป่าไปเป็น
ข้าชด ไม่ยอมรับอำนาจรัฐ ดำรงชีวิตด้วยการค้าขายทาสให้แก่ชนชั้นปกครอง ซึ่งสร้างรายได้ให้แก่
ข้าชดอย่างมากและเป็นต้นเหตุของปัญหาทางสังคมของเมืองอัครเตปือที่แก้ไขไม่ได้จนถึงสมัยอาณานิคม

2. ปัญหาการค้าและการค้าทาส

การค้าที่เกิดขึ้นกับชนพื้นเมืองในเมืองอัครเตปือ เกิดจากการดำเนินนโยบายทางการเมือง
การปกครองและการเก็บส่วยของรัฐบาลไทย ชนพื้นเมืองกลายเป็นสินค้าประเภทหนึ่งที่ถูกล่าจับ
เพื่อส่งไปบรรณาการให้แก่รัฐบาลไทย

ในเมืองอัครเตปือ “ข้าทาส” เป็นส่วยพิเศษชนิดหนึ่งที่ถูกส่งไปพร้อมกับทองคำและของป่านานาชนิด
หรือเป็นสิ่งที่ถูกนำมาตีค่าแทนส่วยชนิดอื่นๆเมื่อส่วยทองคำ ของป่าหรือางช้างหาได้ไม่

ครบตามอัตราส่วนที่กำหนด¹¹⁸ จนสมาชิกของแต่ละชนเผ่าค่อยๆลดจำนวนลงไปเรื่อยๆเพื่อรักษาจำนวนสมาชิกของเผ่าตนไว้ ชนพื้นเมืองที่มีความเข้มแข็งกว่าจึงออกไปล่าจับชนพื้นเมืองเผ่าที่อ่อนแอกว่าเพื่อนำมาเป็นส่วยข้าทาสจัดส่งให้รัฐบาลไทยแทนสมาชิกในครอบครัวของตน ส่งผลให้สังคมของชนพื้นเมืองเกิดความระส่ำระสาย ดำรงชีวิตด้วยความหวาดระแวง

ในยุคสมัยนี้ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ไม่ว่าจะเป็นลาว ไทย เขมร เวียดนาม ฯลฯ ต่างมีความต้องการแรงงานสูง จึงมีการจับชนพื้นเมืองไปขายเพื่อสนองความต้องการแรงงานที่เพิ่มมากขึ้น ชนชั้นปกครองไทยและลาวเป็นลูกค้าสำคัญในตลาดการค้าทาสในเมืองอัครเตปือ ซึ่งมักซื้อชนพื้นเมืองเพื่อมาเป็นแรงงาน ทำงานส่วนตัวในบ้านเรือน ส่งผลให้การค้าทาสเจริญเติบโตและค้าขายกันอย่างเสรีระหว่างตลาดในเมืองต่างๆ เช่น เมืองสาละวัน เมืองจำปาสัก เมืองสตรึงตรง เมืองเวรเค อาณาจักรเขมรและอาณาจักรเวียดนามได้

กลุ่มที่ออกล่าจับชนพื้นเมืองจำพวกชาไฟโรไปขายก็คือพวกชาซัด ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งที่ทนแรงกดดันในชีวิตไม่ไหว วิธีการล่าจับชนพื้นเมืองของชาซัดไม่ต่างจากการล่าจับสัตว์ป่าโดยการล้อมจับแล้วมัดมือมัดเท้า บรรทุกวัวต่าง โคต่าง บรรทุกเกวียนไปขายในตลาด แลกกับภาชนะจำพวก โอ่ง ไห ตุ่ม เป็นต้น หรือแลกเปลี่ยนกับเงิน เครื่องนุ่งห่มและอาหารกับชาวลาว¹¹⁹

นอกจากนโยบายทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นคนของชนพื้นเมืองแล้ว นโยบายทางการเมืองการปกครองที่รัฐบาลไทยดำเนินต่อเมืองอัครเตปือ ก็ส่งผลกระทบต่อชนพื้นเมืองเช่นเดียวกัน คือ ปัญหาการตีช้างของหัวเมืองใหญ่

พระมหากษัตริย์ไทยปกครองเมืองอัครเตปือโดยอาศัยหัวเมืองขนาดใหญ่ควบคุมดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ เนื่องจากเป็นเมืองใหญ่ มีกำลังคนมากและอยู่ใกล้หัวเมืองต่างๆทางตอนใต้ เมื่อเกิดความวุ่นวายหรือเกิดการจลาจล สามารถนำกำลังจากหัวเมืองดังกล่าวเข้าปราบปรามและระงับเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่กว้อรกำลังจากกองทัพไทย¹²⁰

การดำเนินนโยบายทางการเมืองการปกครองของรัฐบาลไทย ไม่ได้มีมาตรการป้องกันหรือกำหนดขอบเขตการปฏิบัติหน้าที่ของหัวเมืองเอาไว้แต่อย่างใด ดังนั้นหลังจากที่หัวเมืองใหญ่ปราบปรามการจลาจลของชนพื้นเมืองแล้ว มักตามมาด้วยการจับชนพื้นเมืองกลับไปเป็นข้าทาสด้วย จน

¹¹⁸ กษ.ร. 3 เลขที่ 5 ชื่อ สารตราฯ ถึงเมืองกบินทร์บุรี เรื่องให้คุมเงินออกไปให้ข้าหลวงจัดซื้อสิ่งของแจกพวกเขมร จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389).

¹¹⁹ เอเจียน แอมอนิเย, ทองสมุทร โคเรและสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), บันทึกการเดินทางในลาว ภาคที่หนึ่ง พ.ศ. 2438 *Voyage dans le Laos Tome Premier 1895* (อ้างแล้ว), หน้า 84.

¹²⁰ นางลักขณ์ ลิมศิริ, “ความสำคัญของขบถหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524, หน้า 67.

กลายเป็นประเพณีอันป่าเถื่อน ไร่นุญชธรรมที่ชนชั้นปกครองปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนาน ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมและทำลายความเชื่อมั่นที่ชนพื้นเมืองมีต่อชนชั้นปกครอง ซึ่งเคยหวังให้ชนชั้นปกครองคุ้มครองตนไม่ให้ถูกจับไปเป็นข้าทาสหรือถูกจับไปซื้อขาย เพื่อแลกกับการยอมเป็นไพร่ช่วยร่อนทองคำสั่งให้แก่นชนชั้นปกครอง ปัญหาการตีข้าถูกแก้ไขในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีการตราพระราชบัญญัติห้ามไม่ให้คนไทยและคนลาวจับชนพื้นเมืองมาซื้อขายเป็นข้าทาส เมื่อ พ.ศ. 2427 แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้สามารถควบคุมชนชั้นปกครองไทยและลาวได้ แต่ไม่สามารถควบคุมการซื้อขายทาสของข้าจัดได้¹²¹ เนื่องจาก เมื่อข้าจัดออกล่าจับชนพื้นเมือง ฝ่ายปกครองไม่กล้าทำการปราบปราม เพราะเกรงทำผิดพระราชบัญญัติ ส่งผลให้ข้าจัดฮึกเหิมจับชนพื้นเมืองไปซื้อขายกันมากขึ้น

3. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนชั้นปกครองด้วยกันเองในเมืองอัตตะปือ

การเก็บส่วยของเมืองอัตตะปือ รัฐบาลไทยมอบหมายให้เจ้าอาญาสี่แต่ละกองควบคุมไพร่ส่วย ร่อนทองคำสั่งให้ครบตามสัดส่วนที่ได้รับมอบหมาย โดยมีการแบ่งกองส่วยออกเป็นสี่กอง ได้แก่ กองเจ้าเมือง กองอุปฮาด กองราชวงศ์และกองราชบุตร แต่ละกองจะเก็บส่วยตามสัดส่วนที่ได้รับ แล้วนำมารวมกับเจ้าเมืองเพื่อรวบรวมส่งให้แก่ราชอาณาจักรไทยเป็นประจำทุกปี แต่การทุจริตเบียดบังไพร่ส่วยทองคำของเจ้าอาญาสี่เป็นผลให้เวลาส่งส่วย ได้ส่วยไม่ครบตามอัตรา เนื่องจากส่วยบางชนิด ไม่ได้เก็บจากกองเจ้าเมือง กองอุปฮาด กองราชบุตรหรือกองราชวงศ์อย่างเดียว ส่วยบางชนิดจะมีการเฉลี่ยเป็นสัดส่วนแต่ละกอง เวลาส่งแต่ละกองจะนำส่วยมารวมกันให้ได้ตามอัตราที่เจ้าประเทศราชกำหนด แต่เมื่อบางกองไม่ส่ง ทำให้ส่วยไม่ครบและเกิดการเร่งรัดจากราชสำนักไทย ส่งผลให้กองไพร่ส่วยทองคำบางกองต้องมีการเพิ่มในการร่อนทองคำเพิ่มเพื่อทดแทนกองอื่น เจ้าอาญาสี่จึงร้องเรียนกันเองและเกิดกรณีพิพาทกันบ่อยครั้ง เช่นกรณีการเบียดบังไพร่ส่วยทองคำของเจ้าเมืองอัตตะปือ โดยเจ้าอุปฮาดเมืองอัตตะปือได้ร้องเรียนไปยังราชสำนักไทยว่า เจ้าเมืองได้เบียดบังไพร่ส่วยในสังกัดไว้ใช้ส่วนตัว ส่งผลให้ไม่สามารถเก็บส่วยได้ครบและสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองกรมกองอื่นๆ เป็นต้น¹²²

¹²¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว, พิมพ์ครั้งที่ 2, (อ้างแล้ว), หน้า 168.

¹²² กพช. ร. 3 เลขที่ 18 เรื่อง ใบบอกท้าวราชบุตร เมืองอัตตะปือ เรื่องส่งทองส่วย จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

4. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองกับเจ้าอาณานิคม

นโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทยที่มีต่อเมืองอัตตะปือ นั้น ทำให้เจ้าอาณานิคมโยกย้ายโอกาสกดขี่ชนพื้นเมืองเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวและเอาใจขุนนางชั้นสูงของไทย เพื่อหวังตำแหน่งทางการเมืองโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชนพื้นเมือง การถือราษฎรบังหลวงของเจ้าอาณานิคมเพื่อประโยชน์ส่วนตัวเป็นการสร้างความเดือดร้อนและสร้างภาระให้แก่ชนพื้นเมืองผู้เก็บส่วยอย่างมาก เมื่อวิถีการดำรงชีวิตถูกกดดันมากขึ้น ชนเผ่าต่างๆ จึงไม่สามารถอดทนต่อการบริหารบ้านเมืองของเจ้าเมืองได้ จึงกลายเป็นความขัดแย้งและเกิดความขัดเคืองใจกันระหว่างชนพื้นเมืองกับอาณานิคมเมืองอัตตะปือ

เจ้าอาณานิคมเมืองอัตตะปือมักจะเรียกเก็บส่วยทองคำและของป่าจากชนพื้นเมืองมากกว่าอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนดมา เนื่องจากชนชั้นปกครองต้องการส่วยส่วนเกินเพื่อนำไปเป็นสินบนให้แก่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของไทยที่มีสิทธิ์มีเสียงคัดเลือกเจ้าอาณานิคมเมืองอัตตะปือ โดยหวังว่าขุนนางเหล่านั้นจะสามารถสนับสนุนให้ตนได้ขึ้นดำรงตำแหน่งอาณานิคมต่อไป¹²³ ชนพื้นเมืองจำนวนมากคัดค้านการเก็บส่วยด้วยการอพยพไปอยู่เมืองอื่นหรือก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขนาดเล็ก โดยการขัดขืนไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่เข้าไปในเก็บส่วยในหมู่บ้าน

5. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเมืองอัตตะปือกับเมืองต่างๆ

ล้านช้างตอนใต้เป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติประเภทของป่า สัตว์ป่าและแร่ธาตุ นโยบายทางเศรษฐกิจราชอาณาจักรไทยจึงกำหนดให้เมืองต่างๆ ส่งส่วยประเภทของป่า นานาชนิดและทองคำให้แก่พระมหากษัตริย์ไทยเป็นประจำทุกปี ชนพื้นเมืองผู้มิชอบและมีความชำนาญในการเก็บส่วยประเภทนี้ กลายเป็นกำลังสำคัญที่ทุกหัวเมืองต้องการอย่างยิ่ง ดังนั้นความต้องการแรงงานส่วนเกินจากชนพื้นเมืองของเมืองต่างๆ นี้ส่งผลให้เกิดการแย่งชิงชนพื้นเมืองกันขึ้นระหว่างเมืองอัตตะปือกับเมืองต่างๆ จนกลายเป็นความขัดแย้งและเกิดข้อพิพาทร้องเรียนกันอยู่บ่อยครั้ง¹²⁴

การแย่งชิงชนพื้นเมืองระหว่างเมืองต่างๆ กับเมืองอัตตะปือนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นว่า ชนพื้นเมืองเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อเมืองอัตตะปือ เนื่องจากชนพื้นเมืองเป็นราษฎรกลุ่มหลักของเมืองและยังเป็นแรงงานที่สำคัญในการผลิตอาหาร เก็บส่วย ร่อนทองคำและรับใช้ชน

¹²³ กพช. ร. 3 เลขที่ 30 ชื่อ ใบบอกเมืองปราจีน บอกส่งผลเร็ว ขี้ผึ้งส่วยเมืองอุบล จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

¹²⁴ กพช. ร. 3 เลขที่ 23 ชื่อ ใบบอกเมืองอัตตะปือส่งทองคำส่วย จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376).

ชนชั้นปกครอง บ่อยครั้งที่เกิดความขัดแย้งแย่งชิงชนพื้นเมืองระหว่างเมืองอัตตะปือกับเมืองต่างๆ เช่น กรณีความขัดแย้งที่เกิดจากการลักลอบเข้ามาในอาณาเขตของเมืองอัตตะปือของขุนนางเมืองจำปาสัก เพื่อเข้ามาเกลี้ยกล่อมไพร่ส่วยทองคำไปอยู่ในเขตเมืองจำปาสัก เมื่อถึงเวลาที่ขุนนางเมืองอัตตะปือไปเรียกเก็บทองคำ บางครั้งเก็บไม่ได้หรือชนพื้นเมืองอพยพหนีไปทั้งหมดบ้าน เมื่อติดตามพบว่าเมืองจำปาสักนำไปเบียดบังไว้ในเขตของเมืองจำปาสัก¹²⁵ เป็นต้น

นอกจากนั้นยังพบปัญหาเรื่องของการโอนเลขไพร่ส่วยทองคำที่ย้ายเมือง กล่าวคือ การขึ้นสังกัดไพร่ของกรมกองในหัวเมืองลาวไม่มีการบังคับจากชนชั้นปกครอง ไพร่ต้องการอยู่กองใดก็สามารถไปขึ้นสังกัดกองนั้นได้และสามารถโยกย้ายได้ตามใจไพร่ หากไพร่จากเมืองอัตตะปือแจ้งความประสงค์จะทำส่วยทองคำขึ้นกับนครจำปาสักไม่ประสงค์ขึ้นต่อเมืองอัตตะปือ เจ้าเมืองใหม่ที่ไพร่ย้ายไปสังกัดจะต้องโอนเลขส่วยไปด้วยและต้องทำบัญชีรายชื่อแจ้งไปยังรัฐบาลไทย แต่หัวเมืองต่างๆ เวลาไพร่ย้ายสังกัดมักเกิดปัญหาไม่ยอมโอนเลขส่วย ส่งผลให้มีแต่รายชื่อไพร่แต่ตัวไพร่ไปอยู่อีกเมืองหนึ่ง ท้าวเพียงก็ไม่สามารถตามเก็บส่วยได้ครบหรือหักส่วยได้ถูกต้อง เจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือ เมืองจำปาสักและเมืองโขงจึงได้แต่ร้องเรียนกันไปมาจนกลายเป็นความขัดแย้งกัน บางครั้งถึงกับส่งคนเข้ามากวาดต้อนไพร่ส่วยในเมืองอัตตะปือและหากมีการขัดขึ้นก็ทำร้ายไพร่ส่วยและฆ่าไพร่ส่วยทองคำในเมืองอัตตะปือล้มตายไปบ้าง

จากปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจของราชอาณาจักรไทยทั้งหมดที่มีต่อเมืองอัตตะปือนั้น แสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชนชั้นปกครองด้วยกัน หรือชนพื้นเมืองกับชนชั้นปกครองก็ตามและไม่ว่าจะเกิดขึ้นในระดับใดก็ล้วนส่งผลกระทบมาสู่ชนพื้นเมืองทั้งสิ้น ทั้งด้านการดำรงชีวิต สภาพสังคมและสภาพเศรษฐกิจของชนพื้นเมือง ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมายาวนานไม่สามารถแก้ไขได้จนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเผ่าพันธุ์ที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ นำไปสู่การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองหลายครั้งในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25

¹²⁵ กพข. ร. 3 เลขที่ 23 เรื่อง ใบบอกเมืองอัตตะปือส่งทองคำส่วย จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

3.4 การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พุทธศตวรรษที่ 24 (พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2395)

3.4.1 แนวคิดและอุดมการณ์

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือต่อสู้เพื่อตอบโต้การปกครองของเจ้าอาญาสี่ซึ่งกดขี่ ข่มเหงชนพื้นเมืองให้ได้รับความเดือดร้อนจากการขูดรีดช่วยเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยเข้ามาเก็บส่วยในอัตราสูงจากของชนพื้นเมืองและเพื่อครอบงำสถานภาพทางสังคมของตนเองกลับคืนมา

3.4.2 ปัจจัยอันนำมาสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พุทธศตวรรษที่ 24

ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนทำให้ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือก่อการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น คือ ความอ่อนแอของผู้ปกครองลาว การปกครองของเจ้าอาญาสี่ การเรียกเก็บส่วยมากเกินไปกำลังของชนพื้นเมืองและการตีค่า

ความอ่อนแอของผู้ปกครองลาว

เมืองอัตตะปือเป็นเมืองเล็กตั้งอยู่บนเส้นทางการรุกรานของอาณาจักรใหญ่ การอยู่อย่างโดดเดี่ยวนั้นเป็นอันตรายต่อเมืองอัตตะปือ ดังนั้นชนเผ่าต่างๆจึงยอมอยู่ใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ล้านช้างเพื่อหวังให้ผู้ปกครองลาวช่วยดูแล ปกป้องคุ้มครองให้บรรดาชนเผ่าต่างๆปลอดภัยจากศัตรูภายนอก จนมาถึงการขยายอำนาจของราชอาณาจักรไทยในพ.ศ. 2322 ชนชั้นปกครองลาวแย่งชิงอำนาจกันเองภายในอาณาจักร ปล่อยให้ผู้นำเพียงไม่กี่คนร่วมมือกับชนพื้นเมืองลุกขึ้นมาต่อสู้กับการขยายอำนาจของราชอาณาจักรไทย เมื่อชนชั้นปกครองลาวอ่อนแอจนไม่สามารถขับไล่ศัตรูจากภายนอกที่เข้ามารุกรานบ้านเมืองได้ และยอมก้มหัวเป็นตัวแทนของอำนาจไทย กดขี่ชนพื้นเมืองให้ได้รับความเดือดร้อนและแย่งชิงทรัพยากรในบ้านเกิดเมืองนอนของชนพื้นเมืองไปเป็นจำนวนมาก ชนพื้นเมืองจึงต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อขับไล่อิทธิพลของรัฐบาลไทยให้ออกไปจากเมืองอัตตะปือและต่อต้านนครจำปาสักซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนอำนาจพระมหากษัตริย์ไทยด้วยตนเอง ดังนั้นกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองมักจะมุ่งโจมตีเมือง

จำปาสัก เนื่องจากหากสามารถทำลายหรือยึดเมืองจำปาสักได้ก็เท่ากับสามารถปลดแอกและหลุดพ้นจากอิทธิพลของราชอาณาจักรไทยได้เช่นเดียวกัน

การปกครองของเจ้าอาญาสี

พระเจ้ากรุงธนบุรีครอบครองเมืองอัตตะปือเมื่อพ.ศ. 2322 ได้แต่งตั้งผู้ปกครองลาวจากเมืองจำปาสักไปปกครองชนพื้นเมืองเพื่อเป็นตัวแทนเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ด้านทรัพยากรส่งให้แก่รัฐบาลไทย ในขณะเดียวกันเจ้าอาญาสีได้พยายามแสวงหาผลประโยชน์จากส่วยอีกทอดหนึ่ง เพื่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ เอาใจขุนนางและพระมหากษัตริย์ไทยจนไม่สนใจความเป็นอยู่ของชนพื้นเมือง ส่งผลให้ชนพื้นเมืองไม่ได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ

ฝ่ายรัฐบาลไทยไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมการกดขี่ชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสีได้ เนื่องจากราชสำนักไทยไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการบริหารภายในเมืองอัตตะปือของเจ้าอาญาสี การควบคุมชนพื้นเมืองเป็นสิทธิขาดของเจ้าเมือง นโยบายสำคัญในพุทธศตวรรษที่ 24 ของรัฐบาลไทยที่กำชับเจ้าอาญาสี คือ ต้องควบคุมชนพื้นเมืองให้ร้อนทองคำส่งหลวงให้ตรงตามเวลาที่กำหนด แม้เกิดกรณีร้องเรียนถึงพฤติกรรมการกดขี่ชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสีเมืองอัตตะปือไปยังรัฐบาลไทย พระมหากษัตริย์ไทยมีความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาคด้วยการลงโทษเจ้าเมือง แต่ปัญหานี้เกิดขึ้นอีกบ่อยครั้ง เนื่องจากไม่มีการออกมาตรการป้องกันการทุจริตหรือปกป้องชนพื้นเมืองให้รอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของผู้ปกครองไว้อย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อชนพื้นเมืองตกอยู่ในสภาวะถูกเอารัดเอาเปรียบเป็นเวลานาน จึงพยายามเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้ฝ่ายปกครองด้วยวิธีการต่างๆ

การเก็บส่วยเงินกำลังแรงงานของชนพื้นเมือง

พ.ศ. 2322 อัตราการเก็บส่วยในเมืองอัตตะปือ ชนพื้นเมืองต้องร้อนทองคำส่งให้แก่รัฐบาลไทยปีละ 3 ชั่งและเมื่อ พ.ศ. 2324 เพิ่มขึ้นเป็น 6 ชั่ง จนถึงพ.ศ. 2390 ส่วยทองคำถูกกำหนดให้สูงถึง 8 ชั่ง¹²⁶ นอกจากส่วยทองคำที่เป็นส่วยสำคัญของเมืองอัตตะปือแล้ว ยังมีงาช้างทั้งกิ่งน้อยกิ่งใหญ่

¹²⁶ ทองคำ 1 ชั่ง = 80 บาท ทองคำ 3 ชั่ง คิดเป็นน้ำหนัก 240 บาท ทองคำ 6 ชั่ง คิดเป็นน้ำหนัก 480 บาท ทองคำ 8 ชั่ง คิดเป็นน้ำหนัก 640 บาท หรือ ทองคำ 3 ชั่งหนัก 3 กิโลกรัม 600 กรัม ทองคำ 6 ชั่งหนัก 7 กิโลกรัม 200 กรัม ทองคำ 8 ชั่งหนัก 9 กิโลกรัม 600 กรัม

จำนวนมากที่ชนพื้นเมืองจะต้องส่งให้เจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือและลำเลียงส่งมาพร้อมกับทองคำ เพื่อถวายพระมหากษัตริย์ไทยเป็นประจำทุกปี นอกจากนั้นยังมีข้าทาส แร่ธาตุชนิดอื่นๆ คือ เงินและ ทรัพยากรนานาชนิดที่หาได้จากป่าในเมืองอัตตะปือ ซึ่งเจ้าอาญานำไปถวายพระมหากษัตริย์ไทย เป็นเครื่องราชบรรณาการอีกด้วย เช่น จี๊ฝั้ง น้ำฝั้ง รังฝั้ง ไม้หอม ครั่ง ผลเร่ว กระดุกสัตว์ หนังสัตว์ เป็นต้น เครื่องราชบรรณาการของป่าอื่นๆแม้จะจัดส่งไปในปริมาณมากแต่ก็ไม่กระทบต่อวิถีชีวิต ของชนพื้นเมืองมากนัก เนื่องจากเป็นสินค้าที่หาได้จากป่าใกล้ถิ่นที่อยู่ของชนพื้นเมืองและหาเก็บ กันเป็นประจำอยู่แล้ว แต่ทองคำชนพื้นเมืองไม่ได้ร่อนกันเพื่อดำรงชีวิต มีการร่อนทองคำกันเพียง เล็กน้อยเพื่อนำมาทำเป็นเครื่องประดับไว้ใช้ในครัวเรือนและเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกับเครื่องอุปโภค บริโภคของชาวลาวเล็กน้อยเท่านั้น

การกำหนดให้ทองคำเป็นส่วนที่ชนพื้นเมืองต้องร่อนส่งให้รัฐบาลไทยทุกๆปีเป็นจำนวน มากนั้น ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชนพื้นเมืองอย่างยิ่ง ประกอบกับการทุจริตในราชการ ของเจ้าอาญาสี่เมืองอัตตะปือที่ยักยอกส่งทองคำ รวมถึงไพร่ส่วยบางส่วนไว้ใช้ส่วนตัว ส่งผลให้ เมืองอัตตะปือรวบรวมส่วยไม่ครบตามอัตราและถูกฝ่ายรัฐบาลไทยเร่งรัดลงมา ชนพื้นเมืองกอง อื่นๆ ต้องแบกภาระร่อนทองคำทดแทน เมื่อภาระการร่อนทองคำหนักมากขึ้น ชนพื้นเมืองแบกรับ ไม่ไหวจึงมีปฏิกิริยาตอบโต้ด้วยการก่อการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น

การตีค่า

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือส่วนใหญ่เป็นไพร่ส่วย ทำหน้าที่ร่อนทองคำส่งให้แก่ชนชั้น ปกครองลาวและไทย แต่ไพร่ส่วยในเมืองอัตตะปือต้องประสบกับปัญหาการรุกรานจากข้าศึกซึ่งเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งที่ขัดขึ้นต่ออำนาจของฝ่ายปกครอง โดยมักจะก่อความวุ่นวายตามแนว ตะเข็บชายแดนแถบเมืองอัตตะปือและลักลอบเข้ามาก่อวุ่นวาย ปลุกกระดม กลี้ยกล่อมให้ไพร่ส่วย ต่อต้านอำนาจรัฐ บางครั้งเข้ามาขัดขวางการร่อนทองคำของไพร่ส่วย พร้อมทั้งข่มขู่ ทำร้ายไพร่ส่วย ที่ยอมร่อนทองคำให้แก่เจ้าอาญาสี่เมืองเสมอ ส่งผลให้สังคมของไพร่ส่วยเกิดความระส่ำระสาย ไม่ ปลอดภัย

หากไพร่ส่วยยอมร่อนทองคำให้แก่ชนชั้นปกครอง ชนชั้นปกครองต้องมีหน้าที่คอย ค้ำครอง ดูแลชีวิตและทรัพย์สินของไพร่ให้ได้รับความปลอดภัยจากการรุกรานจากพวกข้าศึก แต่

ผู้ปกครองเมืองอัคระปือกลับไม่มีศักยภาพที่จะคุ้มครองชนพื้นเมืองให้ได้รับความปลอดภัย มีความสงบสุขในชีวิต อีกทั้งยังไม่สามารถปกป้องชนพื้นเมืองจากข้าชัตแถบอาณาจักรเวียคนามใต้ที่เข้ามาล่าจับชนพื้นเมืองในเมืองอัคระปือไปขายให้แก่ชาวเวียคนามและชาวเขมรได้อีกด้วย ดังนั้นเมื่อชนพื้นเมืองเห็นว่าไม่สามารถพึ่งพาชนชั้นปกครองได้อีก จึงไม่มีความจำเป็นที่ชนพื้นเมืองจะต้องร่อนทองคำส่งให้แก่ชนชั้นปกครองและดำรงชีวิตด้วยความหวาดระแวง เสี่ยงภัยจากการก่อวินของข้าชัต ชนพื้นเมืองจำนวนมากจึงเลือกที่จะเปลี่ยนสถานะจากไพร่ส่วยไปเป็นข้าชัต เพื่อรักษาชีวิตและปกป้องสมาชิกในเผ่าให้รอดพ้นจากการถูกจับไปขายและร่วมมือกับข้าชัตตามหัวเมืองต่างๆก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมกระจายอยู่แถบเมืองอัคระปือ

ประเพณีอันป่าเถื่อนของชนชั้นปกครองที่เรียกว่า “ประเพณีตีข้า” ยังเป็นการกระทำที่ล่วงล้ำสถานภาพทางสังคมของชนพื้นเมืองอย่างมาก ชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆล้วนเปรียบเสมือนราษฎรของเมืองอัคระปือและเป็นผู้ผลิตอาหารเลี้ยงชนชั้นปกครองลาวมาโดยตลอด แต่บางครั้งชนชั้นปกครองลาวและไทยกลับปฏิบัติต่อชนพื้นเมืองเหมือนสินค้าหรือสัตว์ป่าที่สามารถล่าจับได้ตามชายป่าแล้วนำไปขายหรือนำไปเป็นทาสรับใช้ส่วนตัวในบ้านเรือนของตน การล่าจับชนพื้นเมืองของชนชั้นปกครองเป็นการกระทำโดยใช้ความรุนแรง บังคับ เบียดเบียน เขี้ยดยหามความเป็นมนุษย์ของชนพื้นเมืองอย่างมาก

นอกจากปัจจัยดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว อุปนิสัยของชนพื้นเมืองซึ่งเป็นกลุ่มชนอิสระ ไม่ชอบอยู่ใต้การปกครองของเผ่าพันธุ์อื่น ก็มีผลทำให้ชนพื้นเมืองพยายามต่อต้านไม่ยอมรับอำนาจของผู้ปกครองลาวและรัฐบาลไทยอยู่เรื่อยๆเช่นกัน

3.4.3 ลักษณะการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัคระปือ พุทธศตวรรษที่

24

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในพุทธศตวรรษที่ 24 มี 2 ลักษณะ คือ การโจมตีศูนย์อำนาจทางการเมืองและกระบวนการข้าชัต การโจมตีศูนย์อำนาจทางการเมืองส่วนใหญ่เป็นการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองในเมืองอัคระปือร่วมกับเมืองต่างๆทางตอนใต้เพื่อโจมตีนครจำปาสัก ส่วนกระบวนการข้าชัตมักเป็นการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองกลุ่มเล็กๆภายในเมืองอัคระปือ ไม่ได้

มีเป้าหมายทำลายหรือยึดครองอำนาจทางการเมือง แต่เป็นปฏิกิริยาตอบโต้การเก็บส่วยเกินกำลังแรงงานของชนพื้นเมืองของเจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย

**การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือเพื่อต่อต้านการขยายอำนาจของ
พระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2324**

แนวคิดและอุดมการณ์

การรวมตัวกันจนกลายเป็นกองทัพขนาดใหญ่ของชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆ ในเมืองอัตตะปือนั้น เกิดจากชนพื้นเมืองมีอุดมการณ์ร่วมกัน คือ ไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของรัฐบาลไทย ซึ่งเข้าครอบครองอาณาจักรจำปาสักเมื่อพ.ศ. 2322 และเข้ามามีอิทธิพลในเมืองอัตตะปือทั้งการเมืองการปกครองและการเก็บเกี่ยวทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำจึงสามารถปลุกระดมและรวบรวมชนพื้นเมืองได้จำนวนมาก เพื่อทำสงครามขับไล่อำนาจรัฐบาลไทยและตอบโต้ความอ่อนแอของเจ้านครจำปาสัก

ลักษณะการเคลื่อนไหว

หลักฐานที่กล่าวถึงกระบวนการต่อสู้ครั้งนี้ มีความสับสนอยู่ค่อนข้างมาก เอกสารฝ่ายไทย พงศาวดารหลายฉบับไม่มีการบันทึกการต่อสู้ของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือภายใต้การนำของเจ้าโอและเจ้าอินเพื่อสกัดกั้นการขยายอำนาจของรัฐบาลไทยและต่อต้านกษัตริย์จำปาสักได้เลย แต่กลับเป็นการบันทึกเกี่ยวกับการเอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมืองของเจ้าโอและเจ้าอินจนได้รับความเดือดร้อนแทน จนส่งผลให้เมืองจำปาสักต้องไล่ล่าเจ้าเมืองและอุปฮาดสองพี่น้องมาลงโทษ ซึ่งมีความขัดแย้งกับการกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ของนักวิชาการลาวอย่างชัดเจน

สุนัด โททิสาน ได้กล่าวถึงการต่อสู้ของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือเพื่อสกัดกั้นการขยายอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า เจ้าโอ เจ้าอิน บุตรของเจ้าอุปฮาดนครจำปาสักได้นำกำลังออกต่อสู้กับกองทัพไทยเพื่อปกป้องนครจำปาสักแต่ประสบความพ่ายแพ้ เนื่องจากกำลังคนน้อยกว่าหลายเท่า เจ้าโอ เจ้าอินจึงนำกำลังที่เหลือไปตั้งมั่นอยู่ในเมืองอัตตะปือ แล้วปลุกระดมชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ เมืองแสนปาง ให้ลุกขึ้นขับไล่กองทัพไทยและต่อต้านกษัตริย์จำปาสักซึ่งยอมเป็นตัวแทนของอำนาจรัฐบาลไทย ปรากฏว่ามีชนพื้นเมืองจำนวนมากเข้าร่วมกระบวนการต่อสู้ ได้แก่ บ้านกระปือ บ้านดอนฮ้าง บ้านระยาว บ้านจำปาว บ้านแคมซัง บ้านตะหมอเลย บ้านสม บ้านคง บ้านชุมโพย บ้านอินทรี บ้านเจ็ด บ้านเฮาะ บ้านตะบาก บ้านแพ บ้านสะลั่ง บ้านประดา บ้านตาแสง

บ้านเมืองตง บ้านเมือง บ้านเอก บ้านออกยา บ้านพัค บ้านจาน บ้านแพนน้อย บ้านแพนใหญ่ บ้านจา
ละ บ้านกะเส้ง บ้านดวงมา บ้านหักเคย บ้านคักขนาด บ้านคักลอม บ้านน้ำโชะ บ้านคักยัด บ้าน
ชวน บ้านพัคเยะ บ้านพัคเลียง บ้านคักวง บ้านคักเวียง บ้านละแเว บ้านละม่วงใหญ่ บ้านละม่วง
น้อย บ้านตุลาด บ้านจอ น บ้านพัคตุก บ้านพัคสง บ้านกองเบาะ และบ้านเบ็งลาน

ผู้เข้าร่วมกระบวนการได้รวบรวมทองคำที่ร่อนได้มีน้ำหนักครบคร้วละ 2 ชั่ง¹²⁷ มอบ
ให้แก่กระบวนการการต่อสู้ด้วย เมื่อรวบรวมชนพื้นเมืองได้สำเร็จแล้ว เมืองอัตตะปือประกาศไม่
ขึ้นต่อนครจำปาสักและรัฐบาลไทยทันที¹²⁸

เมื่อฝ่ายนครจำปาสักทราบข่าวการตั้งกองกำลังของเมืองอัตตะปือ จึงส่งกองทัพไปตีเมือง
อัตตะปือ แต่กองทัพของนครจำปาสักถูกตีแตกกลับมา การต่อสู้ระหว่างเมืองอัตตะปือกับนครจำป
าสักใช้เวลานานถึง 2 ปี ฝ่ายนครจำปาสักก็ยังไม่สามารถปราบปรามการเคลื่อนไหวของเมืองอัตตะ
ปือได้และยังสูญเสียไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเจ้านครจำปาสักจึงขอกำลังสนับสนุนจาก
รัฐบาลไทย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงส่งกองกำลังจากนครราชสีมาลงมาสมทบกับกองทัพของนครจำป
าสักจนกลายเป็นกองทัพขนาดใหญ่ยกกำลังตีกองกำลังของเมืองอัตตะปือ

ในปีพ.ศ. 2324 ชนพื้นเมืองได้ออกต่อสู้อย่างกล้าหาญ แต่การผนวกกำลังกันระหว่างเมือง
นครจำปาสักกับเมืองนครราชสีมาทำให้กลายเป็นกองทัพขนาดใหญ่และมีความเข้มแข็งกว่ากองทัพ
เมืองอัตตะปือมาก อีกทั้งอาวุธก็ทันสมัยกว่า ชนพื้นเมืองมีเพียงหน้าไม้ หอกและดาบเป็นอาวุธ
เท่านั้น กองกำลังเมืองอัตตะปืออ่อนแอจนไม่สามารถปรับปรุงกองทัพได้ทัน เนื่องจากสู้รบ
ต่อเนื่องกันมาหลายปี จึงไม่สามารถต้านทานกองทัพของเมืองนครราชสีมาได้ การเคลื่อนไหวทาง
สังคมของชนพื้นเมืองจึงประสบความพ่ายแพ้ในที่สุด กระบวนการถูกปราบปราม ผู้นำกระบวนการ
ถูกจับแล้วนำไปฆ่า ก่อนประหารเจ้าโอ เจ้าโอได้ขอทำพิธีบังสุกุลให้ตัวเองและได้นำผลสะบ้า
ประมาณร้อยกว่าผล คั่วเอาใส่ในออก แล้วเอาทองคำรอกไว้ในผลสะบ้า นิมนต์พระมาบังสุกุล
ถวายผลสะบ้ากรอกทองคำทุกองค์ แล้วจึงอธิษฐานว่า “เราไม่มีผิด เจ้าเชษฐ เจ้าอนุมาจับเราจะฆ่า
ขอให้บาปนี้จึงเป็นผลสนอง อย่าให้เจ้าเชษฐ เจ้าอนุได้เป็นเจ้าเมืองสืบวงศ์ตระกูลต่อไปเลย” หลังจาก

¹²⁷ คิดเป็นทองคำหนัก 2 กิโลกรัม 400 กรัม

¹²⁸ ส. เชน ไพบูลย์ สาร, *ปะชว ัดสาดวาว(ด ี ทดว บ ัน-ปะจ, บ ัน)* (อ้างแล้ว), หน้า 338.

นั้นเจ้าเชษและเจ้านูแม่ทัพนครจำปาสักจึงสั่งให้ไพร่เข้าจับตัวเจ้าโอมัดแล้วเอาเชือกหนังรัดคอเจ้าโจนถึงแก่กรรม¹²⁹

เอกสารฝ่ายไทยกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า เจ้าโอบุตรเจ้าอุปราชธรรมเทโว ผู้เป็นเจ้าเมืองและเจ้าอินอุปฮาดผู้น้องเมืองอัตตะปือ กระทำการกดขี่ข่มเหงราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน¹³⁰ เจ้านครจำปาสักทราบจึงให้เจ้าเชษ เจ้านู หลานคุมกำลังไปตามตัวเจ้าโอบุตรและเจ้าอินลงมาสอบสวนที่นครจำปาสัก แต่เจ้าเชษ เจ้านูเมื่อไปถึงเมืองอัตตะปือแล้วได้คบคิดกันจับเจ้าโอบุตรและเจ้าอินฆ่าเสีย

เจ้าอินรู้ตัวจึงหลบหนีไปถึงแก่กรรมในป่า ส่วนกรมการเมืองอัตตะปือเกรงจะมีความผิดไปด้วยจึงพากันหลบหนีมายังกรุงธนบุรี ส่วนเจ้าโอบุตรหลบหนีเข้าไปกอดพระศอพระพุทธรูปเอาไว้ เจ้าเชษ เจ้านูเข้าไปแกะมือเจ้าโอบุตรออกแล้วจะนำไปฆ่าทิ้ง ก่อนตายเจ้าโอบุตรขอขงสุกุลให้ตัวเอง เจ้าโอบุตรพร้อมภรรยานำผลสะบ้ามาประมาณร้อยผล แกะเอาข้างในออก เททองคำทรายใส่เข้าไปจนเต็มผล แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาพร้อมหน้ากันต่อหน้าพระพุทธรูป ประกาศแก่เทพยดาว่า “ ข้าพเจ้าหาความผิดมิได้ เจ้าเชษ เจ้านูจะผลาญชีวิตข้าพเจ้า ทั้งนี้ต่อไปเบื้องหน้าในเชือกขี้เจ้าเชษ เจ้านูขออย่าได้เป็นเจ้าเมืองสืบตระกูลแทนวงศ์ต่อไปได้เลยเป็นอันขาด” พออธิฐานเสร็จ เจ้าเชษ เจ้านูจึงนำเจ้าโอบุตรไปฆ่า แต่ฟันไม่เข้า แทงไม่เข้า ทบก็ไม่ตาย จึงเอาหนังขึงคอเจ้าโอบุตรเข้ากับต้นตะแบก เจ้าโอบุตรจึงถึงแก่กรรม¹³¹

เหตุการณ์ทั้งสองเป็นเหตุการณ์เดียวกัน แต่เนื้อหาของกระบวนการแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ผู้ศึกษามองว่า เมืองอัตตะปือกับนครจำปาสักน่าจะมีความขัดแย้งกันอยู่ก่อนแล้ว เจ้าเมืองอัตตะปือซึ่งเป็นสายตระกูลเดียวกับลูกหลานฝ่ายนครจำปาสักคงจะทะเลาะวิวาทกันเอง นครจำปาสักจึงหาโอกาสยกกองกำลังขึ้นไปตีเมืองอัตตะปือ โดยอ้างว่าเจ้าเมืองอัตตะปือกดขี่ราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน ซึ่งตรงกับช่วงที่เจ้าเมืองอัตตะปือกำลังก่อกระบวนการก่อกบฏขึ้นเมืองจากรัฐบาลไทยอยู่พอดี กองกำลังจึงมีมากและฝึกมาอย่างดี กองทัพของนครจำปาสักจึงไม่สามารถสู้กับกองกำลังของเมือง

¹²⁹ สุ, เวน ไผท ธิฐาน, *ปะทอ ัดฮาดวาว(ด ิวทอ บ ัน-ปะจ, บ ัน)* (อ้างแล้ว), หน้า 339.

¹³⁰ พระยามหาอำมาตยาธิบดี, *ตำนานเมืองนครจำปาสัก* ฉบับ พระยามหาอำมาตยาธิบดี, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับ กรุงเก่า (ตอนที่1) เรื่องเมืองนครจำปาสักและเรื่องขุนบรมราชา (อ้างแล้ว), หน้า 204.

¹³¹ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คนจร), *พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน*, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 44 (พระนคร: องค์การคำคุณฐา, 2512), หน้า 209.

อัคระปือได้ จึงร้องขอให้พระเจ้ากรุงธนบุรีส่งกองทัพมาช่วย เอกสารฝ่ายไทยบันทึกเหตุการณ์ดังกล่าวเพื่อพยายามสร้างความชอบธรรมให้แก่ฝ่ายตนเองที่จะส่งกองกำลังไปยึดเมืองอัคระปือที่กำลังลุกขึ้นต่อสู้เพื่อต้องการปลดแอกจากการปกครองของรัฐบาลไทย หากเจ้าเมืองกตจีชนพื้นเมืองได้รับความเดือดร้อนจนนครจำปาศักดิ์ต้องยกกำลังไปปราบ ชนพื้นเมืองน่าจะมีปฏิกิริยาตอบโต้ เจ้าเมืองบั้ง แต่กลับไม่ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้เจ้าเมืองอัคระปือเลย

ผลของการเคลื่อนไหว

หลังจากกระบวนการการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองถูกปราบปรามและสิ้นสุดลง ผลของการเคลื่อนไหวกระทบต่อเมืองอัคระปือและนครจำปาศักดิ์หลายประการ ได้แก่ สังคมเมืองอัคระปืออ่อนแอ ผู้ปกครองเมืองอัคระปือหันมาฝากใฝ่ฝ่ายไทยเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวและการปรับนโยบายการปกครองเมืองอัคระปือของพระเจ้ากรุงธนบุรี

สังคมเมืองอัคระปืออ่อนแอ

สังคมในเมืองอัคระปืออ่อนแอลงอย่างมาก ชนพื้นเมืองจำนวนมากตายในการต่อสู้ ชนพื้นเมืองที่มีชีวิตรอดต่างหลบหนีกระจัดกระจายเข้าไปอยู่ตามป่าเขา บางกลุ่มหลบหนีไปอยู่บริเวณภาคอีสานของราชอาณาจักรไทย บางกลุ่มหลบหนีไปอยู่บริเวณชายป่าด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของเมืองอัคระปือและกลายเป็นพวกข้าชดไปบ้าง ส่งผลให้เมืองอัคระปือประสบกับภาวะขาดแคลนแรงงาน ชนชั้นปกครองต้องออกเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองให้กลับเข้ามาอยู่ในเมืองอัคระปือเพื่อเป็นแรงงานในการผลิต

ผู้ปกครองเมืองอัคระปือหันมาฝากใฝ่ฝ่ายไทยเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว

หลังจากชนพื้นเมืองพ่ายแพ้สงคราม เจ้าเมือง เจ้าอุปฮาดถูกฆ่าตาย ฝ่ายปกครองที่เหลืออยู่ไม่ได้เป็นผู้นำในการต่อสู้ต่อจากเจ้าเมือง กลับหลบหนีเอาตัวรอดละทิ้งคนของตนเอง ท้าวเหง้า ท้าวจันทรังษี บุตรของพระพรหมกรมการเมืองอัคระปือเกรงความผิดจะมาถึงตัว จึงพากันหลบหนี

ไปกรุงธนบุรี¹³² ซึ่งต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาณานิคมเมืองอัครเมือง ปกครองเมืองอัครเมือง เพื่อคุมไพร่ให้ทำส่วยทองคำส่งให้แก่รัฐบาลไทยปีละ 6 ชั่ง¹³³

หลังจากการต่อสู้ของเจ้าโอและเจ้าอินแล้วจะเห็นได้ว่า เจ้าอาณานิคมเมืองอัครเมืองไม่มีบทบาทในการเป็นผู้นำในกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองอีกเลย เนื่องจากการฝึกฝายไทยนั้น นำมาซึ่งตำแหน่ง ยศ อำนาจ สรรเสริญและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอีกมากมาย การเป็นปรปักษ์ต่อรัฐบาลไทยก็จะถูกรับปรามดังเช่นเจ้าโอและเจ้าอิน ดังนั้นเจ้าอาณานิคมเมืองอัครเมืองกับชนพื้นเมืองจึงมีความขัดแย้งกันตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และบ่อยครั้งที่เจ้าอาณานิคมแห่งชนพื้นเมืองเพื่อเอาใจรัฐบาลไทย จนเกิดความขัดแย้งกับชนพื้นเมืองและเป็นชนวนก่อให้เกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองอีกหลายครั้งเพื่อตอบโต้การปกครองเจ้าอาณานิคมและรัฐบาลไทย

การปรับนโยบายการปกครองเมืองอัครเมืองของรัฐบาลไทย

สงครามระหว่างเมืองอัครเมืองกับนครจำปาสัก สะท้อนให้เห็นศักยภาพของนครจำปาสักว่าไม่มีความแข็งแกร่งพอที่จะปราบปรามกองกำลังขนาดใหญ่ได้ตามลำพัง ชนพื้นเมืองเองก็มีศักยภาพสูงซึ่งถือเป็นอันตรายต่อพระราชอาณาเขตและอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย

การปกครองเมืองอัครเมืองนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีให้เมืองอัครเมืองซึ่งแต่เดิมทำส่วยทองคำขึ้นต่อนครจำปาสักมาขึ้นตรงต่อรัฐบาลโดยตรงไม่ต้องเกี่ยวข้องกับนครจำปาสักอีกต่อไป เพื่อจะสามารถปกครองและควบคุมทั้งเจ้าอาณานิคมและชนพื้นเมืองในเมืองอัครเมืองได้อย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น อีกทั้งเมืองอัครเมืองและนครจำปาสักมีความบาดหมางกันอย่างรุนแรง หากให้เมืองอัครเมืองกลับไปขึ้นกับนครจำปาสักเช่นเดิมเกรงจะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นอีก

¹³² ประชุมพงสาวดาร เล่ม 44 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 70 (ต่อ)-71) เรื่องเมืองนครจำปาสัก (ต่อ) พงสาวดารละแวก (พระนคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2512), หน้า 183.

¹³³ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อังกอร์), หน้า 165.

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือเพื่อตอบโต้การเก็บส่วย พ.ศ.

2324

แนวคิดและอุดมการณ์

ชนพื้นเมืองบ้านแพน้อย บ้านแพใหญ่ บ้านพัควัน บ้านจาม เป็นชนพื้นเมืองที่เรียกว่า “ข้าแพ”¹³⁴ ถูกกวาดต้อนเข้ามาเป็นแรงงานร่อนทองคำในเมืองอัตตะปือ และถูกเจ้าอาญาสี่เร่งรัดเก็บส่วยจนได้รับความเดือดร้อน ชนพื้นเมืองกลุ่มนี้จึงรวมตัวกันก่อกระบวนการขำขัดขึ้นเพื่อตอบโต้การเร่งรัดส่วยของเจ้าอาญาสี่

ลักษณะการเคลื่อนไหว

ในพ.ศ. 2324 พระเจ้ากรุงธนบุรีแต่งตั้งท้าวเหง้าที่หนีมากรุงธนบุรีเป็นเจ้าเมือง ขึ้นตรงต่อรัฐบาลไทยเพื่อสามารถควบคุมเมืองอัตตะปือได้อย่างเข้มงวด หลังจากที่เจ้าเมืองคนใหม่ขึ้นปกครองเมืองอัตตะปือ พระเจ้ากรุงธนบุรีเพิ่มส่วยจาก 3 ชั่ง¹³⁵ เป็น 6 ชั่ง¹³⁶ และส่งขุนนางออกไปกวาดต้อนชนพื้นเมืองซึ่งตั้งถิ่นฐานเลยบ้านชนพื้นเมืองเผ่าสะลั่งออกไป ได้ชนพื้นเมืองบ้านแพน้อย บ้านแพใหญ่ บ้านพัควัน บ้านจาม รวม 4 ตำบล¹³⁷ เจ้าอาญาสี่เร่งรัดเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองเพื่อแสดงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อรัฐบาลไทย เมื่ออัตราส่วยที่ต้องส่งให้รัฐบาลไทยเพิ่มขึ้น ส่วยส่วนเกินที่เจ้าอาญาสี่และกรมการเมืองเรียกเก็บจากชนพื้นเมืองก็จะเพิ่มขึ้นตามไปด้วยโดยไม่ได้นำไปถึงผลกระทบที่มีต่อชนพื้นเมือง

ต่อมาชนพื้นเมืองได้รวมตัวกันต่อสู้ โดยไม่ยอมร่อนทองคำส่งให้แก่เจ้าเมืองอัตตะปือจนกลายเป็น “กระบวนการขำขัด” เมื่อชนพื้นเมืองแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ขึ้น เจ้าเมืองจึงส่งกองกำลังออกไปปราบปรามชนพื้นเมืองที่ไม่ยอมส่งส่วย ส่งผลให้ชนพื้นเมืองหลบหนีเข้าไปอยู่ในป่าและตามภูเขา แล้วจัดตั้งเป็นกองกำลังเพื่อขัดขวางไม่ให้ท้าวเพี้ยตามเข้าไปเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้ ด้วยการวางกับดักหนาม ปักหลาวและห่าน่าไวเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้กองกำลังของเจ้าเมืองที่

¹³⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อังกอร์), หน้า 165.

¹³⁵ เทียบเป็นน้ำหนัก 3 กิโลกรัม 600 กรัม

¹³⁶ เทียบเป็นน้ำหนัก 7 กิโลกรัม 200 กรัม

¹³⁷ เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 54.

ตามชนพื้นเมืองเข้าไปในป่า ถูกกับดักได้รับบาดเจ็บและล้มตายไปเป็นจำนวนมาก จนไม่มีท้าวเพียง และกองกำลังล่าตามชนพื้นเมืองเข้าไปเก็บส่วย¹³⁸

ผลของการเคลื่อนไหว

ปฏิกิริยาตอบโต้ของชนพื้นเมืองครั้งนี้นับว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก เจ้าอาญาสี่ไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้เลย ส่วยเมืองอัตตะปือจึงค้างต่อเนื่องกันมาหลายปีและถูกรัฐบาลไทยเร่งรัดอยู่เสมอ ชนพื้นเมืองที่ยังร้อนท้องคำให้เจ้าเมืองอัตตะปืออยู่ต้องแบกรับภาระผลิตส่วยทั้งของใหม่ที่ต้องส่งในแต่ละปีและส่วยค้างเก่า

ความลำบากของชนพื้นเมืองสะสมมากขึ้นโดยไม่ได้รับความช่วยเหลือใดๆจากฝ่ายปกครอง นอกจากเจ้าอาญาสี่จะฝากใฝ่อำนาจรัฐบาลไทยอย่างเต็มตัวแล้ว ยังไม่สามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรได้ เจ้าอาญาสี่และขุนนางต่างแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนพื้นเมือง เพื่อให้ได้ส่วยทองคำจำนวนมากส่งไปถวายพระมหากษัตริย์ไทย เป็นการแสดงความจงรักภักดีและคิดสินบนแก่ขุนนางไทย โดยเฉพาะขุนนางไทยที่มีสิทธิเสนอแต่งตั้งเจ้าอาญาสี่ เช่น สมุหนายก เพื่อหวังให้ขุนนางเหล่านี้ช่วยสนับสนุนให้มีบรรดาศักดิ์สูงขึ้น

ดังนั้นหลังพ.ศ. 2324 เป็นต้นไป เจ้าอาญาสี่และขุนนางเมืองอัตตะปือไม่มีบทบาทนำชนพื้นเมืองลุกขึ้นต่อต้านการเก็บส่วยของรัฐบาลไทยอีกเลย แต่กลายเป็นตัวแทนอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทยแบบเต็มตัว และสร้างรอยร้าวระหว่างชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมืองอย่างมาก จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวต่อต้านการปกครองของเจ้าอาญาสี่และรัฐบาลไทยอีกหลายครั้ง

การเข้าร่วมกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือกับชนพื้นเมืองทางตอนใต้

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองด้วยการโจมตีศูนย์กลางทางการเมือง เป็นการต่อสู้แบบรวมตัวกันของชนพื้นเมืองหลายกลุ่มทั้งในเมืองอัตตะปือและเมืองต่างๆในดินแดนล้านช้างตอนใต้ จนกลายเป็นขบวนการขนาดใหญ่ เพื่อแย่งชิงอำนาจกลับคืนมาสู่ชนพื้นเมือง การ

¹³⁸ ส. เณร โพนทิวาส, *ปะทออัตตะปือ (ดึกดำบรรพ์-ปัจจุ-บัน)* (อ้างแล้ว), หน้า 340.

เคลื่อนไหวกทางสังคมลักษณะดังกล่าวนี้ ปรากฏในพุทธศตวรรษที่ 24 คือ กระบวนการต่อสู้ของ เชียงแก้ว (พ.ศ. 2334) และกระบวนการต่อสู้ของสาเกียดโง้ง (พ.ศ. 2363)

เท่าที่ผ่านมามีการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของกระบวนการต่อสู้ของชนพื้นเมือง ซึ่งมีผู้นำเป็นผู้มีวิชา คือ เชียงแก้ว และพระภิกษุสาเกียดโง้ง นักวิชาการไทยมักมองการต่อสู้ของชนชั้นล่างว่าเป็น “กบฏ” มาก่อนข้างชัดเจนแล้ว แต่ผู้ศึกษาจะขอลำดับถึงในฐานะเป็นกระบวนการการต่อสู้ของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือร่วมกับชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆทางตอนใต้ เนื่องจากดินแดนเมืองอัตตะปือและชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือมีส่วนเกี่ยวข้องในการเข้าร่วมกับกระบวนการดังกล่าวด้วย

กระบวนการต่อสู้ของเชียงแก้ว (พ.ศ. 2334)

แนวคิดและอุดมการณ์

ชนพื้นเมืองรวมตัวกันต่อสู้ เพื่อกอบกู้สถานภาพทางสังคมของตนกลับคืนมา ต้องการเป็นอิสระจากการปกครองของรัฐบาลไทย เนื่องจากชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือและชนพื้นเมืองตอนใต้กลุ่มอื่นๆตกอยู่ในสภาพทางสังคมเดียวกัน ถูกเจ้าอาณัติเร่งรัดเก็บส่วยเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และตอบสนองนโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทย ประกอบกับผู้นำการเคลื่อนไหวกเป็นผู้มีวิชา จึงสามารถรวบรวมชนพื้นเมืองให้เข้าร่วมกระบวนการได้จำนวนมาก

ลักษณะการเคลื่อนไหวก

กระบวนการต่อสู้ของเชียงแก้วเริ่มก่อตัวจากการรวมตัวกันของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ผู้นำการต่อสู้ ชื่อ เชียงแก้ว¹³⁹ เป็นผู้มีความรู้เคยได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา¹⁴⁰ ชนพื้นเมืองจึงให้ความศรัทธาและเคารพเชื่อมั่นในตัวเชียงแก้วอย่างมาก ชนพื้นเมืองต่างๆทางตอนใต้

¹³⁹ การบันทึกของฝ่ายไทย มักจะเรียกเชียงแก้วว่า “อ้ายเชียงแก้ว” ซึ่งเป็นคำเรียกของฝ่ายไทยที่นำคำว่า “อ้าย” มาใช้เพื่อแสดงทัศนคติการเหยียดหยาม ดูหมิ่นว่าเป็นพวกกบฏ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงขอเรียกผู้นำของกระบวนการว่า “เชียงแก้ว”

¹⁴⁰ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม), *ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์ ฉบับ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม)*, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับกรุงเก่า (ตอนที่ 1) เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์และเรื่องขุนบรมราชา (อ้างแล้ว), หน้า 205.

เช่น ชนเผ่ากระแด ชนเผ่าจะราย ชนเผ่าสว่างและชนเผ่ากระเส็ง¹⁴¹ เข้าร่วมในกระบวนการต่อสู้เป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นกระบวนการขนาดใหญ่

สาเหตุของการเกิดกระบวนการเคลื่อนไหวนั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุใด แต่สภาพบ้านเมืองของชนพื้นเมืองขณะนั้น นโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยที่มีต่อชนพื้นเมือง พฤติกรรมการปกครองของเจ้าอาญาสี่ แสดงให้เห็นว่า เชียงแก้วน่าจะเห็นความเดือดร้อนของราษฎรที่ต้องถูกเก็บส่วยมากเกินไปจากรัฐบาลไทย และเจ้าอาญาสี่มุ่งแสวงหาแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือต้องร่อนทองคำส่งให้รัฐบาลไทยเป็นอัตราถึง 6 ชั่ง เป็นเวลาถึงสิบกว่าปี ก่อนที่เชียงแก้วจะรวบรวมกำลังพล ดังนั้นเชียงแก้วจึงพยายามรวบรวมกำลังคนและไมยอมส่งส่วยให้แกรัฐบาลไทย พร้อมกับนำกำลังเข้ายึดหัวเมืองต่างๆทางตอนใต้ของนครจำปาสักไว้ได้หลายเมือง จนสามารถโจมตีนครจำปาสักได้¹⁴²

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของนครจำปาสักอย่างยิ่งที่ไม่สามารถรับมือกับกองกำลังของชนพื้นเมืองได้เพียงลำพัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกต้องส่งกองทัพนครราชสีมาลงไปปราบปรามและจัดการในนครจำปาสัก แต่กองทัพนครราชสีมายังลงไปไม่ถึง พระปฐมสุรราช(คำผง) นายกองบ้านเวียงคอนกองซึ่งย้ายไปอยู่บ้านแจะละแมกับท้าวฝ่ายหน้าบุตรพระตาซึ่งไปตั้งอยู่ที่บ้านสิงหา (เมืองยโสธร) จึงพากันยกกำลังไปตีเชียงแก้ว กองทัพชนพื้นเมืองถูกตีแตก ส่วนเชียงแก้วถูกท้าวฝ่ายหน้าฆ่าตาย¹⁴³ ชนพื้นเมืองประสบความพ่ายแพ้ แม้จะสามารถบุกนครจำปาสักได้ แต่ไม่แข็งแกร่งพอจะต้านทานการผนวกกำลังกันของหลายฝ่ายได้ อีกทั้งการจัดการรบของชนพื้นเมืองไม่มีระเบียบแบบแผนพอที่จะเป็นกองทัพที่มีศักยภาพ หลังจากที่ถูกตีแตกแล้ว ชนพื้นเมืองยังถูกกองทัพของพระยานนครราชสีมาเข้า

¹⁴¹ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คเนจร), พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 44, (อ้างแล้ว), หน้า 125.

¹⁴² เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์, ดำเนินเมืองนครจำปาศักดิ์ ฉบับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับ กรุงเก่า (ตอนที่1) เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์และเรื่อง ขุนบรมราชา (อ้างแล้ว) หน้า 236.

¹⁴³ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม), ดำเนินเมืองนครจำปาศักดิ์ ฉบับ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม), ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับกรุงเก่า (ตอนที่1) เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์และเรื่องขุนบรมราชา (อ้างแล้ว), หน้า 206.

เพื่อนำไปเป็นทาสและซื้อขาย ส่งผลให้สังคมของชนพื้นเมืองแตกสลาย สูญเสียชีวิตและอิสรภาพ ถูกกดขี่ทางร่างกายและจิตใจ เกิดประเพณีตีขำขึ้นเป็นครั้งแรก ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นกับชีวิตของชนพื้นเมืองส่งผลให้ชนพื้นเมืองลุกขึ้นมาต่อสู้กับชนชั้นปกครองอีกหลายครั้ง

การต่อสู้ของพระภิกษุสา (พ.ศ. 2363)

แนวคิดและอุดมการณ์

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือและชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆทางตอนใต้ รวมตัวกันต่อต้านการตีขำของรัฐบาลไทย ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่ชนพื้นเมืองในลาวตอนใต้อย่างยิ่ง และการเคลื่อนไหวครั้งนี้มีผู้นำเป็นนักบวชมีวิชา จึงสามารถรวบรวมชนพื้นเมืองได้จำนวนมาก จนกลายเป็นกองกำลังขนาดใหญ่ มุ่งโจมตีศูนย์อำนาจทางการเมือง

ลักษณะการเคลื่อนไหว

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในพ.ศ. 2363 เกิดจากการตีขำของชนชั้นปกครองไทยและลาวจนกลายเป็นประเพณีของผู้ชนะสืบต่อกันมาตั้งแต่หลังปราบปรามการเคลื่อนไหวของเชียงแก้ว

ชนพื้นเมืองเผ่าต่างๆในเมืองอัตตะปือ เมืองสาละวัน เมืองคำทอง เมืองแสนปางและชนพื้นเมืองทางตอนใต้เผ่าต่างๆ ลุกฮือขึ้นขัดขืนอำนาจการปกครองของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เกิดจากยกกระบัตรเมืองนครราชสีมาเข้าไปปฏิบัติราชการในเมืองโขง เพื่อเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองที่ไม่ยอมส่งส่วยให้แก่รัฐบาลไทย ให้กลับมาอยู่ในอำนาจไทย แต่เมื่อยกกระบัตรไปถึงเมืองโขง ได้ตั้งทัพคอยจับชนพื้นเมืองและฆ่าชนพื้นเมืองเผ่าละตายไปเป็นจำนวนมาก ต่อมาเมื่อได้ถูกแต่งตั้งเป็นพระยาพรหมภักดี ก็ได้มีหนังสือไปถึงเมืองอัตตะปือ เมืองคำทอง เมืองแสนปาง เมืองอุบล เมืองศรีสะเกษและนครจำปาสัก ให้เจ้าเมืองเกณฑ์ชายฉกรรจ์มาเป็นทหาร โดยให้ส่งมารวมกันที่เมืองโขง แล้วยกทัพไปตีชนพื้นเมืองเผ่าละเป็นกลุ่มแรก โดยให้เหตุผลว่า ชนพื้นเมืองเผ่าละเป็นพวกโหดร้ายและป่าเถื่อน ส่งผลให้ชนพื้นเมืองเกิดความไม่พอใจและโกรธแค้นอย่างมาก ชนพื้นเมืองจึงดักข่มโจมตีกองทัพไทยด้วยหน้าไม้ แต่สู้กองทัพไทยไม่ได้ เนื่องจากฝ่ายไทย

ระดมยิงปืนใหญ่ใส่ชนพื้นเมือง ชนพื้นเมืองล้มตาย หลบหนีเข้าป่าเป็นจำนวนมากและกองทัพพระยาพรหมภักดียังล้อมบ้านของชนพื้นเมืองไว้และจับตัวกลับไปเมืองโจง¹⁴⁴

ความเดือดร้อนของชนพื้นเมือง เปิดโอกาสให้พระภิกษุชนพื้นเมืองรูปหนึ่งเข้ามารวบรวมชนพื้นเมืองก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น โดยยกกองทัพชนพื้นเมืองตีหัวเมืองรายทางไปจนถึงนครจำปาสักและยึดเอาทรัพย์สินต่างๆ พร้อมกับจุดไฟเผานครจำปาสัก¹⁴⁵ เมื่อเจ้าพระยานครราชสีมาที่ศิษย์คนเฝ้าเสม็ดกัญชา ชนเผ่าปะไรนบ ชนเผ่าปะไรต่างอยู่ในเมืองโจงทราบข่าว จึงแจ้งลงมายังรัฐบาลไทย แล้วนำไพร่พลร่วมกับอัครเสนาเมืองโจงไปตีกองทัพชนพื้นเมืองจนแตกหนีไปตั้งอยู่ในเมืองอัดตะปือ แต่ก็ยังไม่สามารถปราบปรามชนพื้นเมืองได้ จนกระทั่งกองราชบุตร(โย่) บุตรเจ้าอนุเวียงจันทน์จับตัวภิกษุสาละงมากรุงเทพฯ ได้ จึงพระราชทานความดีความชอบให้เจ้าราชบุตร(โย่) เป็นเจ้านครจำปาสัก¹⁴⁶ ส่วนชนพื้นเมืองที่เข้ากับกระบวนการการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ ถูกฆ่าตายจำนวนมาก ชนพื้นเมืองที่รอดชีวิตถูกกวาดต้อนไปทำหน้าที่ตะพุ่นหญ้าช้างให้แก่รัฐบาลไทย¹⁴⁷

กระบวนการการเคลื่อนไหวเหล่านี้ส่งผลให้ชนพื้นเมืองได้เรียนรู้ว่า การปะทะกับกองกำลังของฝ่ายปกครองแบบเผชิญหน้านั้น ยากที่จะสามารถเอาชนะได้ การชุมนุมโดยอาศัยความคุ้นเคยและความชำนาญในพื้นที่ป่าคือยุทธวิธีที่ควรจะนำมาใช้ ดังนั้นชนพื้นเมืองในเมืองอัดตะปือมักจะก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยใช้วิธีแบบชุมนุมโจมตี ตอบโต้ฝ่ายปกครองด้วยการไม่ร่อนทองคำ เพื่อให้ชนชั้นปกครองสูญเสียผลประโยชน์มากกว่าการยกทัพเข้าเผชิญหน้ากันอย่างเดียวเช่นที่ผ่านมา

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองครั้งนี้ ชนพื้นเมืองถูกปราบปรามด้วยวิธีการรุนแรงที่สุด สูญเสียมากที่สุด ส่งผลให้สังคมของชนพื้นเมืองระส่ำระสาย ตื่นกลัวพฤติกรรมของชนชั้นปกครองที่เอารัดเอาเปรียบชนพื้นเมืองมีความรุนแรงมากขึ้น ส่วนทางรัฐบาล

¹⁴⁴ สุวิทย์ ธีรสาวิต, *ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975*, (อ้างแล้ว), หน้า 102.

¹⁴⁵ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คนजर), *พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน*, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 44 (อ้างแล้ว), หน้า 229.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

¹⁴⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, *พระราชพงสาวดารกรุงรัตน โกสินทร์ รัชกาลที่ 2* (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2503), หน้า 114.

ไทยก็ยังไม่มีการออกนโยบายแก้ไขปัญหาการค้าซึ่งเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก แท้จริงแล้วการกดขี่ชนพื้นเมืองของชนชั้นปกครองไทยและลาวมีมานานมากและเป็นสาเหตุอันดับต้นๆที่ทำให้ชนพื้นเมืองก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวหลายครั้ง ดังนั้นเมื่อรัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการตอบโต้จากชนพื้นเมืองได้ ชนพื้นเมืองไม่ก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวอีกจนหลังการต่อสู้เพื่อประกาศเอกราชของเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ในพ.ศ. 2371

หลังจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรามปรามการต่อสู้เพื่อประกาศเอกราชของเจ้าอนุวงศ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงระเบียบการปกครองในดินแดนล้านช้างตอนใต้ให้รัดกุมมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งดำเนินนโยบายเก็บส่วยเต็มกำลัง เพื่อชดเชยค่าเสียหายที่รัฐบาลไทยต้องเสียไปกับการปรามปรามกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องการส่วยจากหัวเมืองจำนวนมากโดยเฉพาะของป่า ทองคำและข้าทาสเพื่อตอบสนองนโยบายทางการค้าและการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

การเก็บส่วยของรัฐบาลไทยยังคงใช้ระบบเดิมแต่เพิ่มอัตรา ชนิดส่วยและเพิ่มความเข้มงวดของการเก็บมากขึ้นกว่าเดิม โดยออกระเบียบกฎหมายเพื่อควบคุมให้เมืองต่างๆส่งส่วยให้ครบตามกำหนด โดยเจ้าเมืองและกรมการเมืองเป็นผู้ดำเนินการส่งส่วยนั้นลงมายังศูนย์กลาง หากเจ้าเมืองและกรมการเมืองส่งส่วยลงมาศูนย์กลางล่าช้า ก็จะร่างสารตราถึงเจ้าเมือง กรมการเมืองให้เร่งรัดจัดส่วยเสริมลงมาให้ครบ¹⁴⁸ เมืองใดที่ค้างส่วยจะถูกขึ้นบัญชีไว้เป็นหลักฐาน พร้อมกับกวาดขันให้เจ้าเมืองติดตามส่วย เร่งผลิตส่วยให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย หากไม่สามารถเก็บส่วยตามชนิดที่กำหนดให้ครบได้ ก็อนุญาตให้ตีค่าเงินแทนสินค้าหรือนำสิ่งของอย่างอื่นมาเสียทดแทนได้¹⁴⁹

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

¹⁴⁸ กพข. ร. 3 เลขที่ 79 ชื่อ ใบบอกขุนณราบริรักษ์ จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

¹⁴⁹ กพข. ร. 3 เลขที่ 14 ชื่อ บัญชีส่ง ทอง เงิน สิ่งของส่วย เมืองลาวตะวันออก จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373).

ตาราง 3.2 แสดงตัวอย่างจำนวนทองคำผุย สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

บ้าน	จำนวน	น้ำหนัก	กอง
บ้านละมั่ง	3 ตำลึง 1 บาท 2 สลึง 1 เฟื้อง	204 กรัม	เจ้าเมือง
บ้านเหาะ	3 ตำลึง 1 เฟื้อง	182 กรัม	เจ้าเมือง
บ้านพุดตอก	1 ตำลึง 3 บาท 2 สลึง 1 เฟื้อง 2 ไพ	115 กรัม	เจ้าเมือง
บ้านแพน้อย	2 ตำลึง 1 บาท 2 สลึง	143 กรัม	อุปฮาด
บ้านชุมโพย	6 ตำลึง	360 กรัม	อุปฮาด
บ้านทักวัง	4 ตำลึง	240 กรัม	ราชบุตร
บ้านทักยม	4 ตำลึง	240 กรัม	ราชบุตร
บ้านออกญา	2 ตำลึง	120 กรัม	ราชบุตร
บ้านเมืองตง	1 ตำลึง 3 บาท	105 กรัม	ราชวงศ์

ที่มา กหข. ร.3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ.2381) เลขที่ 261 ชื่อ บัญชีบ้านข้าส่วยทองขุนณารักษ์ชำระ

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายเก็บส่วยของรัฐบาลไทย สะสมมาตั้งแต่พ.ศ. 2324 จนมาถึงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 ภาระต่างๆก็ไม่ได้เบาบางลง กลับพอกพูนขึ้นเรื่อยๆทั้งส่วยเก่าและส่วยใหม่ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองเดือดร้อน จึงมีความพยายามหาวิธีพ้นภาระจากการเก็บส่วยด้วยการก่อกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น

ลักษณะการเคลื่อนไหวที่ชนพื้นเมืองนำมาใช้อีกรูปแบบหนึ่ง เรียกว่า “กระบวนการขำจัด” ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวกระจายอยู่ภายในเมืองอัตตะปือ เป็นกระบวนการขนาดเล็ก เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ไม่ยอมส่งส่วย ขัดขวางการเข้าไปเก็บส่วยของเจ้าอาญาสี ขัดขวางไม่ให้ไพร่ส่วยส่งส่วย อพยพหลบหนีเข้าป่า การเคลื่อนไหวลักษณะนี้ไม่มีผู้นำก่อการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน และไม่ปรากฏการเคลื่อนไหวแบบยกกองทัพนาคใหญ่เข้าโจมตีศูนย์กลาง ชนพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อกดดันและสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจให้แก่เจ้าอาญาสีและรัฐบาลไทยเป็นสำคัญ

ส่วนเจ้าอาญาสีและรัฐบาลไทยได้พยายามปรับเปลี่ยนแบบการปราบปรามชนพื้นเมืองใหม่ โดยไม่ใช้กำลังปราบปรามชนพื้นเมืองอย่างที่เคยปฏิบัติมา เนื่องจากการใช้กำลังกับชนพื้นเมือง

ส่งผลเสียต่อรัฐบาลไทยและการปกครองของเจ้าอาญาที่มากกว่าได้ประโยชน์ เสียทั้งเวลาเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองที่แตกตื่นหลังการปราบปราม และที่สำคัญคือ ไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้ การใช้กำลังประหัตประหารชนพื้นเมืองกลับยิ่งเพิ่มความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองกับฝ่ายปกครองให้มีมากยิ่งขึ้นไปอีก

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2379

ก่อนเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองครั้งนี้ ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือเผชิญกับแรงกดดันหลายประการ ซึ่งล้วนเกิดจากการปกครองของเจ้าอาญาและนโยบายเก็บส่วยเพิ่มกำลังของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2375¹⁵⁰ เมืองอัตตะปือค้างทองคำฝูย 4 ชั่ง 17 ตำลึง 3 บาท¹⁵¹ พ.ศ. 2377 ต้องส่งทองคำที่ค้างจำนวน 8 ชั่ง¹⁵² แต่ส่งได้เพียง 5 ชั่ง 17 ตำลึง¹⁵³ และงาช้างอีก 47 กิ่งหนัก 5 หาบ 70 ชั่ง¹⁵⁴ ก็ยังไม่สามารถรวบรวมให้ครบได้ และยังมีการเร่งรัดส่วยเพื่อส่งให้รัฐบาลไทยอย่างต่อเนื่อง¹⁵⁵ ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือต้องร้อนทองคำอีกจำนวนมาก ทั้งที่ต้องส่งให้แก่เจ้าอาญาเพื่อรวบรวมให้ครบตามอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนด และส่วยส่วนเกินที่เจ้าอาญาและกรมการเมืองมักเรียกเก็บส่วนตัว แต่การเก็บส่วยในอัตราที่มากเกินไปกำลังของชนพื้นเมืองหรือชนพื้นเมืองต้องพบกับอุปสรรคจนไม่สามารถร้อนทองคำได้ตามปกติ เช่น ถูกรบกวานจากข้าศึก ถูกขัดขวางระหว่างการร้อนทองคำ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองไม่สามารถร้อนทองคำได้ครบ และทันเวลา เมืองอัตตะปือจึงค้างส่งส่วยจำนวนมาก¹⁵⁶ รัฐบาลไทยยังไม่มียุทธศาสตร์แก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจังให้แก่ชนพื้นเมือง เพื่อที่จะให้ชนพื้นเมืองสามารถร้อนทองคำได้เป็นปกติหรือลดหย่อนส่วยให้แก่ชนพื้นเมือง แต่กลับส่งขุนนางเข้าไปเร่งรัดเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองแทน¹⁵⁷ ในขณะที่เจ้า

¹⁵⁰ กพ.ร. 3 เลขที่ 43 เรื่อง ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองอัตตะปือ จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375).

¹⁵¹ ทองคำหนัก 5 กิโลกรัม 865 กรัม

¹⁵² ทองคำหนัก 9 กิโลกรัม 600 กรัม

¹⁵³ ทองคำหนัก 7 กิโลกรัม 200 กรัม

¹⁵⁴ งาช้างหนัก 384 กิโลกรัม

¹⁵⁵ กพ.ร. 3 เลขที่ 55 เรื่อง ใบบอกเมืองอัตตะปือ เรื่องส่งทองคำฝูย จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377).

¹⁵⁶ กพ.ร. 3 เลขที่ 43 มัดที่ 14 เรื่อง ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองอัตตะปือ จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375).

¹⁵⁷ กพ.ร. 3 เลขที่ 55 เรื่อง ใบบอกเมืองอัตตะปือ เรื่องส่งทองคำฝูย จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377).

อาณาจักรเมืองอัตตะปือก็มีพฤติกรรมสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนพื้นเมืองและทาจิกิต ยักยอกส่วยที่ต้องส่งให้แก่รัฐบาลไทยไปใช้ส่วนตัว¹⁵⁸

การรวบรวมส่วยของเมืองอัตตะปือนั้น อุปฮาดเป็นผู้รวบรวมส่วยส่งมาให้แก่เจ้าเมือง แต่เกิดกรณีอุปฮาดเมืองอัตตะปือยักยอกส่วยจำนวนหนึ่งเอาไว้ ส่วยจึงไม่ครบตามจำนวน ทางรัฐบาลไทยใช้วิธีเร่งรัดให้เก็บส่วยจากชนพื้นเมืองเพิ่ม เพื่อให้ได้ส่วยครบตามที่ต้องการ การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของเจ้าอาญาที่สร้างภาระให้แก่ชนพื้นเมืองมากเกินไป นอกจากนี้ ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือยังต้องเผชิญกับการรบกวนของข้าชด ทั้งข้าชดในเมืองอัตตะปือและข้าชดเมืองอื่นๆ เข้ามาทำร้ายชนพื้นเมืองให้ได้รับความเดือดร้อน สูญเสียชีวิตและดำรงชีวิตด้วยความหวาดระแวง เช่น ข้าชดเมืองสาละวันเข้ามาก่อวุ่นวายชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองตาย 3 คนและถูกจับตัวไป 10 คน เป็นต้น¹⁵⁹ ปัญหาต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ฝ่ายปกครองเป็นผู้ก่อขึ้นและไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองทนไม่ไหวจึงเกิดปฏิกิริยาต่อต้านผู้ปกครองขึ้น

ชนพื้นเมืองใช้วิธีที่เรียกว่า “ข้าชด” เป็นวิธีการตอบโต้เจ้าอาญาและรัฐบาลไทย ด้วยการนำขวาก หลาวมาปักใส่ทางไว้บริเวณทางขึ้นหมู่บ้าน เพื่อขัดขวางไม่ให้ท้าวเพี้ยหรือขุนนางเดินทางเข้าไปเร่งรัดทองคำจากหมู่บ้านของชนพื้นเมืองได้¹⁶⁰ นอกจากเอาหลาวใส่ทางไว้แล้ว ชนพื้นเมืองยังอพยพหลบหนีแบบยกครัวไปอยู่ร่วมกับชนพื้นเมืองเมืองอื่น เจ้าเมืองจึงต้องให้ท้าวเพี้ยไปติดตามชนพื้นเมืองกลับคืนมา¹⁶¹ การที่ชนพื้นเมืองย้ายถิ่นฐานไปเป็นไพร่ส่วยขึ้นกับเมืองอื่นนั้น ถือเป็นวิธีการที่ชนพื้นเมืองพยายามปลดภาระจากส่วยเมืองอัตตะปือซึ่งถูกรัฐบาลไทยเก็บอย่างเข้มงวด เมื่อใดที่ฝ่ายปกครองเร่งรัดเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองมากเกินไป ชนพื้นเมืองมักจะย้ายไปทำส่วยขึ้นกับเมืองอื่นที่กดขี่น้อยกว่า เมืองอัตตะปือมักได้รับผลกระทบอย่างมากในเรื่องของแรงงาน การผลิตส่วยและถือเป็นการบริหารราชการที่บกพร่องของเจ้าอาญา รัฐบาลไทยได้รับผลกระทบอย่างมากต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในรูปแบบข้าชด เนื่องจากรัฐบาล

¹⁵⁸ กหข. ร. 3 เลขที่ 18 เรื่อง ใบบอกท้าวราชบุตร เมืองอัตตะปือ เรื่องส่งทองส่วย จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

¹⁵⁹ กหข. ร. 3 เลขที่ 43 มัดที่ 14 เรื่อง ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองอัตตะปือ จ.ศ. 1194 (พ.ศ.2375).

¹⁶⁰ กหข. ร. 3 เลขที่ 23 ชื่อ ใบบอกเมืองอัตตะปือส่งทองคำส่วย จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

¹⁶¹ กหข. ร. 3 เลขที่ 18 เรื่อง ใบบอกท้าวราชบุตร เมืองอัตตะปือ เรื่องส่งทองส่วย จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

ไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้เลย จึงก่อให้เกิดการสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าปีนี้ เมืองอัตตะปือค้างส่วยทองคำฝูย 6 ชั่ง 21 สลึง และงาช้างจำนวน 52 กิ่ง¹⁶²

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองครั้งนี้ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ความรุนแรงปราบปรามชนพื้นเมือง มีเพียงการแจ้งหนังสือร้องเรียนไปยังรัฐบาลไทย ร้องขอให้เจ้านครจำปาสักคืนชนพื้นเมืองของเมืองอัตตะปือที่หลบหนีไปอยู่กับชนพื้นเมืองเผ่าซุในนครจำปาสักกลับคืนมาให้อัตตะปือเท่านั้น เพื่อจะสามารถเก็บรวบรวมส่วยทองคำส่งไปให้แก่รัฐบาลไทยได้ต่อไป

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ พ.ศ. 2395

หลังจากกรณีการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือในพ.ศ. 2379 เป็นระยะเวลานับสิบปีที่ปรากฏหลักฐานการค้างส่วยจำนวนมากของเมืองอัตตะปือในจดหมายเหตุมาโดยตลอด บางครั้งชนพื้นเมืองต้องส่งเงิน ทาส จี๊ฝั้ง ผลแร่หรือครั้งเพื่อทดแทนส่วยทองคำและงาช้างฝ่ายรัฐบาลไทยก็เร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองตลอดเวลา เพื่อเร่งให้ส่งครบตามอัตรา เช่น พ.ศ.2381 เจ้าเมืองอัตตะปือมีจำนวนหมู่บ้านในสังกัดถึง 69 หมู่บ้าน ต้องเร่งรัดทำส่วยทองคำ โดยแบ่งตามอัตราส่วนดังนี้ กองเจ้าเมือง คุมชนพื้นเมือง 41 บ้าน ส่งทองปีละ 5 ชั่ง 8 ตำลึง 1 บาท 3 สลึง¹⁶³ กองอุปฮาด คุมชนพื้นเมือง 28 บ้าน¹⁶⁴ ส่งทองปีละ 2 ชั่ง 11 ตำลึง 2 บาท 1 สลึง¹⁶⁵ รวมทั้งหมดเป็นจำนวน 8 ชั่ง¹⁶⁶ หากรวมกับอัตราส่วยประจำปีอีกจำนวน 6 ชั่ง เมืองอัตตะปือต้องส่งทองคำให้รัฐบาลไทยรวม 14 ชั่ง¹⁶⁷ หรือ คิดเป็นทองคำหนักถึง 1120 บาท หากต้องจ่ายเป็นเงินแทนทองคำต้องจ่ายถึง 10,080 บาท¹⁶⁸

¹⁶² กหข. ร. 3 เรื่อง ใบบอกท้าวราชบุตรเมืองอัตตะปือเรื่องส่งส่วยทองคำ จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

¹⁶³ คิดเป็นทองคำหนัก 6 กิโลกรัม 506 กรัม

¹⁶⁴ กหข. ร. 3 เลขที่ 77 ชื่อ บัญชีฝูยและงาช้างส่วยเมืองอัตตะปือ จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

¹⁶⁵ คิดเป็นทองคำหนัก 3 กิโลกรัม 94 กรัม

¹⁶⁶ คิดเป็นทองคำหนัก 9 กิโลกรัม 600 กรัม

¹⁶⁷ คิดเป็นทองคำหนัก 16 กิโลกรัม 800 กรัม

¹⁶⁸ ทองคำฝูยหนัก 1 บาท = เงิน 9 บาท

พ.ศ. 2383 ค้างส่วยทองคำฝอยอีก 12 ชั่ง 13 ตำลึง 3 สลึง 1 ไพ¹⁶⁹ และส่วยทองคำฝอยยังสะสมมาจากปีอื่นๆอีก รวมทั้งส่วยงาช้างอีกจำนวนมากที่ปรากฏหลักฐานปีพ.ศ. 2383 ค้างส่วยงาช้างหนัก 7 หาบ พ.ศ.2389 เมืองอัตตะปือต้องส่งทาสชายหญิง จำนวน 5 คน¹⁷⁰ แทนส่วยงาช้างหนัก 1 หาบ¹⁷¹

จนกระทั่งพ.ศ. 2390 ตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือต้องส่งส่วยทองคำจาก 6 ชั่ง เพิ่มขึ้นเป็น 8 ชั่ง¹⁷² ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดของเมืองอัตตะปือ ขณะอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทย¹⁷³

จากอัตราเดิมชนพื้นเมืองก็ไม่สามารถแบกรับภาระร้อนทองคำและเก็บส่วยอื่นๆได้ไหว และเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาสังคมในเมืองอัตตะปือมาโดยตลอด และรัฐบาลไทยยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในเมืองอัตตะปือได้ เมื่อทศวรรษสุดท้ายของพุทธศตวรรษที่ 24 ชนพื้นเมืองต้องร้อนทองคำมากขึ้น เจ้าเมืองและกรรมการเมืองในเมืองอัตตะปือได้เร่งรัดส่วยจากชนพื้นเมืองถึงกับใช้กำลังบังคับ ข่มขู่ชนพื้นเมือง¹⁷⁴ ส่งผลให้ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือตอบโต้ผู้ปกครองด้วยการก่อการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นอีกในพ.ศ. 2395

แนวคิดและอุดมการณ์

ชนพื้นเมืองบ้านระไว บ้านโคกตอง บ้านบักนยและบ้านบักบง สันนิษฐานเบื้องต้นว่าเป็นหมู่บ้านของชนพื้นเมืองในอาณาบริเวณใกล้เคียงกัน แต่เราไม่ทราบอย่างชัดเจนว่า ชนพื้นเมืองทั้ง 4 หมู่บ้าน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันด้วยหรือไม่ แต่ชนพื้นเมืองกลุ่มนี้ถูกเจ้าอาณานิคมเร่งรัดส่วยจนได้รับความเดือดร้อน และจับผู้นำของชนพื้นเมืองเป็นเครื่องต่อรอง ชนพื้นเมืองจึงร่วมมือกันก่อ

¹⁶⁹ คิดเป็นทองคำหนัก 15 กิโลกรัม 192 กรัม

¹⁷⁰ กหข. ร. 3 ชื่อ สารตราฯ ถึงเมืองกบินทร์บุรี เรื่องให้คุมเงินออกไปให้ข้าหลวงจัดซื้อสิ่งของแจกพวกเขมร จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389).

¹⁷¹ คิดเป็นงาช้างหนัก 60 กิโลกรัม

¹⁷² เทียบเป็นน้ำหนักเท่ากับทองคำหนัก 640 บาท

¹⁷³ ประชุมพงสาวดาร เล่ม 44 (ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 70 (ต่อ)-71) เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ (ต่อ) พงสาวดารละแวก (อ้างแล้ว), หน้า 181.

¹⁷⁴ กหข. ร. 4 เลขที่ 54 ชื่อ ใบบอกเมืองอัตตะปือ เรื่องพวกข่าฆ่าเพี้ยบุตรนายไพร่ตาย 19 คน จ.ศ. 1214 (พ.ศ. 2395).

กระบวนการเข้าขัดตอบโต้เจ้าอาณัติและรัฐบาลไทย เพื่อให้พ้นจากการถูกผู้ปกครองเร่งรัดช่วยเหลือ
ทองคำด้วยการใช้กำลังบังคับ ข่มเหงชนพื้นเมือง

ลักษณะการเคลื่อนไหว

ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือรวมตัวกันหลายหมู่บ้าน คือ บ้านไร่ บ้านโคกตอง บ้านบัก
นาย บ้านบักบง เพื่อตอบโต้ขุนนางเมืองอัตตะปือที่เข้าไปบังคับและข่มขู่เก็บส่วยทองคำจากชน
พื้นเมือง โดยได้จับขุนนางเมืองอัตตะปือและนายไพร่ 10 คนและชาวลาวจากนครจำปาสักที่เข้ามา
ค้าขายอีก 9 คนมาฆ่าทิ้ง แต่สามารถหนีเอาตัวรอดกลับไปยังเมืองอัตตะปือได้คนหนึ่ง เจ้าเมืองอัต
ตะปือได้ทำการสอบสวนได้ความว่า ขุนนางกับนายไพร่เข้าไปตั้งกองเพื่อเร่งรัดเอาส่วยทองคำจากชน
พื้นเมืองที่บ้านไร่ซึ่งค้างส่วยทองคำอยู่ 3 ปี เป็นทองคำปีละ 4 ตำลึง 2 บาท 2 สลึง¹⁷⁵ รวมเป็น
ทองคำจำนวน 13 ตำลึง 3 บาท 2 สลึง¹⁷⁶ ชนพื้นเมืองไม่สามารถร่อนทองคำได้ครบจึงไม่มีทองคำ
จ่ายให้แก่ท้าวเพี้ย ท้าวเพี้ยจึงจับเอาตัวนายบ้านเข้ามาขังไว้ เพื่อกดดันเร่งรัดเอาทองคำจากชน
พื้นเมือง ชนพื้นเมืองไม่สามารถอดทนต่อพฤติกรรมของกรมการเมืองอัตตะปือได้ ชนพื้นเมือง
บ้านไร่จึงร่วมกับชนพื้นเมืองบ้านโคกตอง บ้านบักบงและบ้านบักนายจับขุนนางและลูกน้องไป
ฆ่า แล้วชนพื้นเมืองบ้านไร่ก็อพยพไปอยู่ร่วมกับชนพื้นเมืองบ้านโคกตอง

การแก้ไขปัญหาของรัฐบาลไทย

หลังจากเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง เจ้าเมืองอัตตะปือต้องการนำกำลังไป
ปราบปรามชนพื้นเมือง แต่เจ้านครจำปาสัก เจ้าเมืองศรีทันครและเจ้าเมืองแสนปางไม่เห็นด้วย
เนื่องจากการใช้กำลังปราบปรามชนพื้นเมืองจะก่อให้เกิดผลเสียอย่างที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ชน
พื้นเมืองจะแตกตื่นหลบหนีไปอยู่แดนฝั่งอาณาจักรเวียงจันทน์หมด นอกจากชนพื้นเมืองในเมืองอัต
ตะปือจะแตกตื่นแล้ว จะพลอยทำให้ชนพื้นเมืองในเมืองอื่นๆแตกตื่นตามไปด้วย ต้องเสียเวลา
ออกไปเกลี้ยกล่อม ส่วยทองคำและสิ่งของอื่นๆก็ไม่สามารถเรียกเก็บจากชนพื้นเมืองได้ ดังนั้นจึงให้

¹⁷⁵ คิดเป็นทองคำหนัก 278 กรัม

¹⁷⁶ คิดเป็นทองคำหนัก 834 กรัม

งดใช้กำลังปราบปรามชนพื้นเมืองและส่งคนเข้าไปเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองบ้านรวไวที่หลบหนีให้
กลับคืนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ตามเดิม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สรุปบทที่ 3

ดินแดนล้านช้างตอนใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 อิทธิพลทางการเมืองของราชสำนักล้านช้างยังไม่หยั่งรากลึกมากนัก เนื่องจากเป็นดินแดนที่ไกลจากศูนย์กลางมากเกินไป จนกระทั่งพ.ศ. 2103 ราชสำนักล้านช้างย้ายศูนย์กลางทางการเมืองจากเมืองหลวงพระบางลงมาสู่นครเวียงจันทน์พร้อมกับเบียดขับชนพื้นเมืองให้ถอยร่นลงได้มากยิ่งขึ้น เมื่อสิ้นรัชกาลของสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชไปแล้ว ราชสำนักล้านช้างอ่อนแอ เนื่องจากเกิดความวุ่นวายภายในราชอาณาจักร ขุนนางและผู้ปกครองไม่สนใจดูแลทุกข์สุขของราษฎร ส่งผลให้บ้านเมืองของชนพื้นเมืองทางใต้จัดขึ้นไม่ยอมรับอำนาจพระมหากษัตริย์ล้านช้าง

ราชอาณาจักรล้านช้างระหว่างพ.ศ. 2181-พ.ศ.2238 กลับมาเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านการค้า ศาสนา วรรณกรรม บ้านเมืองของชนพื้นเมืองทางใต้กลับมามีอำนาจของพระมหากษัตริย์ล้านช้างอีกครั้ง แต่ปัญหาความแตกแยกภายในราชสำนักเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ราชอาณาจักรแห่งลุ่มแม่น้ำโขงแตกออกเป็น 3 ส่วนเมื่อพ.ศ. 2256 และตกเป็นประเทศราชของราชอาณาจักรไทยในพ.ศ. 2322

เมืองอัตตะปือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจำปาสัก เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีครอบครองอาณาจักรจำปาสักแล้ว เมืองอัตตะปือจึงตกเป็นของรัฐบาลไทยภายใต้การดูแลของพระมหากษัตริย์นครจำปาสักและย้ายมาขึ้นตรงต่อรัฐบาลไทยหลังเหตุการณ์การต่อสู้ของชนพื้นเมืองเพื่อสกัดกั้นการขยายอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรีในพ.ศ. 2324

พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2395 ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือได้รวมตัวกันก่อกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นหลายครั้งเพื่อสกัดกั้นการขยายอำนาจของรัฐบาลไทย ตอบโต้การปกครองของเจ้าอาญาสี ตอบโต้การเก็บส่วยในอัตราสูงเกินกำลังของชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาสีและรัฐบาลไทย การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองมี 2 ลักษณะคือ การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเคลื่อนไหวขนาดใหญ่โจมตีศูนย์กลางทางการเมืองและกระบวนการข่าจัด

การขยายอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรีเข้าสู่อาณาจักรจำปาสักนั้น ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือได้รวบรวมกำลังคนต่อสู้เพื่อขับไล่อิทธิพลไทยให้ออกไปจากอาณาจักรจำปาสักและเมืองอัตตะปือ แต่ไม่สามารถต่อสู้กับกองทัพที่เข้มแข็งกว่า จึงต้องยอมอยู่ใต้การปกครองของไทย ทำหน้าที่ร่อนทองคำ เก็บส่วยชนิดต่างๆ ส่งให้แก่รัฐบาลไทยเป็นประจำทุกปี การดำเนินนโยบายเก็บส่วย

ของรัฐบาลไทยและการไล่ล่าจับชนพื้นเมืองมาเป็นทาสนั้นส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองอย่างยิ่ง บ้านเมืองระส่ำระสาย เกิดปัญหาสังคมในเมืองอัตตะปือ ชนพื้นเมืองจึงรวมตัวกันก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้นหลายครั้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

การเคลื่อนไหวในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ชนพื้นเมืองมักสร้างกองกำลังขนาดใหญ่ทำสงครามเผชิญหน้ากับกองกำลังของนครจำปาสักและรัฐบาลไทย ปรากฏว่าทั้งสองฝ่ายต่างสูญเสียไพร่พลไปเป็นจำนวนมาก ชนพื้นเมืองก็ไม่สามารถเอาชนะได้อย่างเด็ดขาดและถูกปราบปรามอย่างรุนแรง ดังนั้นชนพื้นเมืองจึงเริ่มปรับยุทธวิธีการต่อสู้ใหม่โดยใช้กระบวนการข่มขู่ เพื่อทำลายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชนชั้นปกครองที่ได้จากส่วยของชนพื้นเมือง ฝ่ายรัฐบาลไทยและเจ้าอาญาต้องปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองและควบคุมชนพื้นเมืองใหม่ เนื่องจากการใช้กำลังปราบปรามการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองส่งผลเสียมากกว่าได้ประโยชน์ นอกจากจะไม่สามารถเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองได้แล้ว ยังต้องเสียเวลาเกลี้ยกล่อมชนพื้นเมืองให้กลับคืนมาอีก

แม้รัฐบาลไทยจะมีความพยายามไม่ใช้ความรุนแรงต่อชนพื้นเมือง แต่ก็ไม่สามารถยับยั้งการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองได้ เนื่องจากสาเหตุประการสำคัญของการเคลื่อนไหว คือ ตอบโต้การเก็บส่วยเกินกำลังของชนพื้นเมืองของเจ้าอาญาและรัฐบาลไทย ซึ่งรัฐบาลไทยไม่ได้ลดอัตราส่วยให้เหมาะสมหรือควบคุมการข่มขู่ของเจ้าอาญาและกรมการเมือง กลับเพิ่มอัตราส่วยทองคำขึ้นอีกในพ.ศ. 2390 ดังนั้นกระบวนการข่มขู่ของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ รัฐบาลไทยและเจ้าอาญาจึงไม่สามารถแก้ไขได้ และการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองได้มีต่อเนื่องไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25